

مَالِكِ مَوْلَى غُلَامِ الرَّسُولِ الْكَاشِفِ

اللَّهِ حَبِيبِي الْيَسْرُ نَسِيًا وَهَيْدِ الْيَسْرُ نَسِيًا

4

فَنَالَتْهُ مَحَالِكُ

مُصَنَّفٌ

أَمْرًا فِي بَحْرِ الْفَنَاءِ حَيْثُ نَسِيَ الْيَسْرُ نَسِيًا وَهَيْدِ الْيَسْرُ نَسِيًا

حَكِيمٌ عَبْدُ الْمُجِيدِ مُحَمَّدِي ٠ يَتِيمٌ رُوِيَ

قِيَمَتْ دُو رُوَيْبِهِ بَارَهَاتِ

ع
١٢

مَحَالِكُ خَاتَمُ الْقَائِلِ مَدْرَسَةِ عَالِمِ الْعُلُومِ

بَجْرِي رُوَيْدِ مَلِكِ شَهْرٍ

فہرست مضامین معارف کدنبیہ

شماره معرفت	مضمون	صفحو	شماره معرفت	مضمون	صفحو
۱	مقدمہ	۱	۹	وجود محبوب عبارت از انکشاف	۱۱
۱	در بیان آئندہ لفظ مبارک اللہ با وجود	۳		عین ثابتہ است	
	اجتماع اسباب تعریف موجب تعریف		۱۰	تجلی ذات عبارت از ظہور ذات است	۱۱
	نگشتہ اند			حقیقت محمدی کل است و سایر حقائق	
۲	در تکمیل افادہ مذکورہ بالا -	۳		جزو او بند -	
۳	ایضاً -	۵	۱۱	صور علمبیہ اشیا عبارت از تمایز	۱۲
۴	ایضاً -			ایشانست در حضرت علم -	
۵	در بیان حقیقت ممکنات و بیان مراتب	۷	۱۲	معنی علم الیقین و عین الیقین و حق الیقین	۱۳
۶	در وصول بعین ثابتہ بخود -	۷	۱۳	معرفت حق حل و علا و اجلیست بالاتفاق	۱۵
۷	در بیان تشبیہ کہ بعد منزبہ ظاہر شود و	۸		فرق معرفت صوفیہ و معرفت متکلمین	
	معنی جمع بینہما -			فرق بالوجہ و بوجہ -	۱۶
۸	فعل و صفت همچون ذات یگانہ اند	۹		معرفت در ذات و صفات اول تعالی	۱۸
	پہنہا و وجود حق سبحانہ کہ عین او نیست			عبارت از سلب نقائص است	
	حقیقی است -		۱۳	وجود زائد بر ذات است نزد متکلمین -	۲۰

شماره معرفت	مضمون	صفحه	شماره معرفت	مضمون	صفحه
۱۵	ایلی حق بوجود صفات قابل اند	۲۲	۳۰	بعضی مشایخ در سکر گفته اند که کافر و زنگ	۲۳
۱۶	این حقیر او درین سئله مقاله مفروضه است	۲۴		در زنگ مومن و اصل است -	
۱۷	او تعالی بذات و صفات خود یگانه است	۲۵	۳۱	فرق مہندی وصال	۲۴
۱۸	او تعالی در جهت نیست -	۲۶	۳۲	سیر و سلوک عبارت از حرکت علم است	۲۶
۱۹	معیت علمی است نہ ذواتی -	۲۷	۳۳	جماعتی کہ بحسب فطرۃ بخصو و توجہ مجبول اند	۲۸
۲۰	حق سبحانہ و تعالی عالم است بعلم زائد -	۲۸	۳۴	در سابقاں چونکہ حضور از اول آمدہ است	۲۸
۲۱	قدرت و ارادت صفات زائد اند -	۲۹	۳۵	قال اللہ سبحانہ و من اصدق الخ	۲۹
۲۲	شیونات الہی فرع اند مرویات را	۳۰	۳۶	فرق قطب ایدال و قطب ارشاد	۵۱
۲۳	لیس کملہ شے -	۳۱	۳۷	علوم ولایت و شہادت و صدیقیت	۵۵
۲۴	الولایۃ الخاصہ المحمدیۃ خاصۃ الخ	۳۲	۳۸	آنچہ بریاست سلامتی قلب است -	۵۶
۲۵	السالك المجذوب نہ زیادہ فی المعرفۃ	۳۳	۳۹	بعضی اکابر فرمودہ اند -	۵۶
۲۶	مقصود از ذکر لا الہ الا انہ باطلہ است	۳۴	۴۰	العنايت الالهية جذبتني اولاً	۵۷
۲۷	شرعیت و طریقت و حقیقت	۳۵	۴۱	سلسلہ غلیبہ نقشبندیہ از سائر سلسلہ	۵۹
۲۸	فنا عبارت از نسیان نا دون حق است	۳۶		بوجہ جدا است	
۲۹	سرغامض محصل فنا روحی -	۳۷	۴۲	محمد رسول اللہ سید ولد آدم -	۶۰
۳۰	فنائے روحی مستلزم فناے قبی نیست -	۳۸	۴۳	حال بعضی در رویشان خام	۶۲
۳۱	گاہ باشد کہ نظر سالک بر عالم ارواح	۳۹	۴۴	بعضی عقائد مقصوفہ مبتدعہ	۶۳
	افتد و آنرا حق داند -				
	بعضی مشایخ کہ انکار وجود صفا کردہ اند				
	نکسے را کہ بہ بعض فضل ترقیات ارزانی				
	فرمایند در ہر مقام فنا و بقا ارزانی کنند				

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مقدمہ

بعد الحمد والصلوٰۃ فقیر عبدالمجید احمد سیفی ایدہ اللہ تعالیٰ بعنایتہ الازلیۃ عرض مے نماید۔
الحمد للہ کہ حق سبحانہ و تعالیٰ از محض فضل و کرم خود این فقیر را بہ خدمت طبع رسائل و مکاتیب
حضرات کرام خود موفّق ساخت، حمد اللہ کہ با وجود بے بضاعتی و بے سروسامانی این فقیر تکلیف
حضرت شاہ غلام علی دہلوی قدس سرہ و رسالہ شریفہ کنز الہدایات و ارشاد الطالبین۔ و
ایضاح الطریقہ مع فوائد ضروریہ را طبع گنایدہ عنان توجہ بطبع رسائل قدوۃ الابرار،
سرخیل اولیاء، راس علماء ربانیین، و ارت سید المرسلین و خاتم النبیین حضرت امام ربانی مجدد
الف ثانی قدس سرہ منعطف گردانید۔ اولاً رسالہ متبرکہ مبداء و معاد، ثانیاً رسالہ شریفہ
معارف لدنیہ برائے طبع برچید۔ چون معلوم شد کہ قبل ازین معارف لدنیہ بتوجہ خصوصی
اوستاذ العلماء الشیخ حضرت مولانا سید محمد انور شاہ نور اللہ مرقدہ بقالب طبع در آمدہ است
طلب آں کرد۔ چنانچہ حضرت مخدومزادہ الفرع الطیب للاصل الثابت السید حافظ ابو ذر البخاری
فسح اللہ تعالیٰ فی عمرہ و بارک فی علمہ و عملہ بارسال نسخہ مطبوعہ ممنون ساختند۔ چون طالع آں
نسخہ بر حاشیہ صفحہ اول معذرت از تصحیح کردہ است۔ بنا بریں فقیر اہتمام تصحیح این نسخہ
مطبوعہ اہم دانست۔ پس بمعاونت برادر طریقہ حضرت مولانا عطا محمد سلمہ اللہ تعالیٰ منوجہ
این کار شد۔ حق سبحانہ و تعالیٰ امداد خصوصی ارزانی فرمود۔ کہ نسخہ قلمی دیگر بسیر شد۔
یک نسخہ از کتب خانہ موسیٰ زئی شریف، یک نسخہ از کتب خانہ خاتقاہ سراجیہ مجددیہ
دیک نسخہ از کتب خانہ برادر طریقہ حضرت مولانا عطا محمد سلمہ اللہ تعالیٰ۔ چوں بدقت نظر
بمقابلہ ہر چہار نسخہ پروا ختمیم، معلوم شد کہ در نسخہ مطبوعہ قدر معتد بہ از عبارات اصل
کتاب متروک شدہ اند با غلط کثیرہ کہ اصلاح آں بدون توجہ صاحب فن مشکل بودہ است۔

حمد اللہ سبحانہ فقیر باعانت حضرت مولانا موصوف در تصحیح این رسالہ شریفہ اہمیت بلوغ بکا
 داشته است کہ انشا اللہ تعالیٰ از مطالعہ کنندگان ارباب بصیرت مستجلب دعوت خواهد بود
 اما در اثنا تصحیح و مقابلہ واضح شد کہ این معارف در ابتدا توجہ حضرت ایشاں قدس
 سرہ بطریقہ نقت بند یہ رودادہ اند۔ مثلاً درین معارف سامیہ ذات او تعالیٰ و تقدس
 را عین وجود مے فرمایند و حقیقت ممکنات را شبیوں متمایزہ در علم مقرر مے نمایند و در مراتب
 و جوب مے دارند۔ و همچنین کمال معرفت در جمع بین التثبیہ و التثزیہ مے فرمایند۔ و نسبت
 مراتب اثبات مے نمایند۔ و این چهار اصول بنیاد جملہ معارف شیخ اکبر اند۔

و بر مطالعہ کنندگان ارباب بصیرت از مکتوبات شریف حضرت مجدد الف ثانی قدس سرہ
 واضح است کہ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ ازین نوع معارف در گذشتہ اند۔
 و جود از تعینات کہ از جملہ مخلوق اند مقرر فرمودہ با حقیقت ممکنات را اعدام قرار دادہ مراتب
 را از اصطلاحات خود خارج فرمودہ اند۔ و همچنین کمال معرفت در تنزیہ بحث کہ زینہ اعلیٰ
 مزبچونی و بیچکونی را باشد مقرر داشتہ اند۔ و بدون نسبت خالقیت و مخلوقیت مرجع تمام
 نسب را سکر قرار دادہ اند۔ چنانچہ این معارف علیا از جلد ثالث مکتوبات شریف کہ صحیفہ
 معارف مجددیہ است برابر باب بصیرت واضح است۔ و لیکن چوں این رسالہ شریفہ
 مشتمل بر فوائد کثیرہ است۔ و این در راز کلک مبارک حضرت مجدد الف ثانی قدس سرہ
 ریختہ است بنا برین حفاظت و اشاعت این رسالہ ضروری و لایذی گشت۔

ترجمہ عبارات عربیہ این کتاب از حضرت مولانا عطا محمد سلمہ اللہ تعالیٰ است۔

عرضداشت:۔ بخدمت ارباب بصیرت آنکہ درین مطبوعہ درجہ سہو یا خطا
 ملاحظہ کنند۔ این فقیر را از ان مطلع فرمایند تا در طبع ثانی درست کردہ شود۔ فقط والسلام
 مورخہ یکم رجب ۱۳۴۶ھ
 العارف فقیر عبد المجید سنی عفی عنہ۔ بیڈن روڈ۔ لاہور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اِنَّمَدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی سَيِّمًا عَلٰی نَبِیِّهِ الْمُجْتَبٰی وَرَسُولِهِ الْمُصْطَفٰی
 مُحَمَّدٍ الْمُبْعُوْثِ اِلٰی کَافَّةِ الْوَرَثَةِ وَعَلٰی آلِهِ وَاصْحَابِهِ الْبَرَرَةِ التَّقٰی وَالصَّلٰوةِ وَالتَّحِيَّةِ عَلَيْهِ عَلَیْمٍ
 فِی الْاٰخِرَةِ وَالْاَوَّلٰی اِمَّا بَعْدَ فَهَذِهِ اَعْلَمُ الْهَامِيَّةُ وَمَعَارِفُ لَدُنِّيَّةٌ تَسُوْدُهَا الْفَقِيْرُ
 اِلٰی رَحْمَتِهِ اللّٰهِ الْغَنِيِّ الْوَلِيِّ اِحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْاَحْدِ الْفَارُوْقِي النَّقَشْبَنْدِيُّ رَحِمَهُ اللّٰهُ
 وَرَضِيَ عَنْهُ وَارْصَلَهُ سَبْحَانَهُ اِلٰی غَايَةِ مَا تَيْمَنَاهُ

(۱) معرفت لفظ مبارک اللہ مرکب از الف و لام است که از جمله آلات تعریف است
 و از لفظ تا که او نیز از جمله معارف است و این مجموع علم ذات واجب الوجود است و سلطان
 پس درین اسم مبارک سه نوع از اسباب تعریف جمع گشته پس گوید در اجتماع این اسباب
 تعریف با وجود کفایت هر سبب از ان در تعریف اسماء اشارت است بآنکه مسمی این
 اسم اعظم محل شانہ بکمال عظمت و علو درجته و رفعت منزله تہیج و جہ معرفت نمی شود و ہیج طویق
 معلوم نمی گردد و چہ اگر تعریف با و راہی یافت یک علت تعریف در وے کافی مے شد زیرا
 کہ کثرت اسباب را در وجود سبب مدخل نیست۔

وَ اِنَّمَا هُوَ بِوَجُوْدٍ وَّ اِحْدٍ مِّنَ	و نمی باشد و وجود سبب مگر بوجود یکے
الْاَسْبَابِ فَاِذَا لَمْ يُوْجَدْ يُوْاْحِدٍ	از اسباب وے۔
مِنْهَا عَلِمَ اَنَّهُ لَا سَبِيَّةَ بَيْنَهُمَا	ہر گاہ وجود سبب ہیج یکے ازین اسباب
فَاِذَا اِنْتَفَى سَبِيَّةُ اسْبَابِ التَّعْرِیْفِ	مذکورہ حاصل نیاید پس معلوم شد کہ در میان
فِي حَقِّهِ تَعَالٰی اِنْتَفَى الْمَعْرُوْفِيَّةُ	آن سبب و این اسباب درین محل علاقت

وَالْمَعْلُومِيَّةُ فِي شَانِهِ سَبْحَانَهُ
 أَيْضًا فَلَا يَصِلُ إِلَى جَنَابِ
 قُدْسِهِ عِلْمُ عَالِمٍ وَلَا يُفِيدُ
 فِي تَعْرِيفِهِ تَعْرِيفٌ مُعَرِّفٌ
 فَهُوَ تَعَالَى أَحَلُّ مِنْ أَنْ
 يُدْرِكَ وَأَعْظَمُ مِنْ أَنْ
 يُعْرَفَ وَأَكْبَرُ مِنْ
 أَنْ يُعْلَمَ

سببیتہ نسبت۔
 وچوں سبب بودن جمله اسباب تعریف معرفت را
 در حق او تعالیٰ منتفی شد پس معلوم بودن معرفت
 گشتن او تعالیٰ هم منتفی شد پس نمیرسد علم
 هیچ عالمی بجناب قدس او تعالیٰ. و فائده تعریف
 او تعالیٰ نمی کند؛ هیچ یک از تعریفات تعریف
 کننده گان پس او تعالیٰ از ادراک بلند تر است
 از معروض بودن عظیم تر و از معلوم گشتن بالاتر

ازین بیان مفهوم گشت که این اسم مبارک محلّ شانه از اسماء دیگر جدا است و از اشتراک
 در احکام سائر اسماء تنها پس لاجرم باین جدائی و تنهایی جناب قدس خدا براسرارست تعالیٰ
 و تقدس گفته نشود که هر گاه این اسم مبارک را دلالت بر مسمی نباشد پس فائده وضع چه
 بود زیرا که گوئیم فائده وضع امتیاز مسمی او است از جمیع ماسوائے او بے آنکه مسمی معلوم
 گردد پس فرق دیگر در بیان این اسم مبارک و اسماء دیگر آن شد که آن اسماء دلالت بر مسمی
 خود می کنند و آن مسمیات معلوم می گردند و آن معلوم بامتیاز او از ماعدائی او میرساند و درین اسم
 مقدس معلوم مسمی مفقود است و امتیاز جمیع ماعداء موجود

ع ۲ معرفت بدخول الف و لام تعریف اسم نکره می باشد که باین آلت تعریف معرفتی
 گردد و درین اسم مقدس الف و لام بر معرفه در آمده که آن ماء ضمیر غائب است۔

لَمَّا ذَكَرْنَا كَيْفَ يَعْصُ الْمُحَقِّقِينَ مِنْ
 أَنَّ اسْمَ اللَّهِ تَعَالَى هُوَ الْهَاءُ
 الَّتِي عَلَى غَيْبِ الْهَيْئَةِ وَ
 الْأَلِفِ وَاللَّامِ لِلتَّعْرِيفِ۔
 چنانچه بعض محققین ذکر کرده اند که اسم
 اللہ تعالیٰ صرف کلمه هاء است که ال است
 بر غیب هیئیه و الف و لام از برائے
 تعریف است۔

گویا در اتیان این تعریف اشارت است بآنکه تعریف ضمیر در تعیین مشار الیه کافی نیست
 آلت تعریف دیگر در کار است که آن الف و لام است و تشدید لام از برای مبالغه در
 تعریف است و چون این آلت بآن مبالغه نیز کفایت نکرد و تعیین معروف حاصل
 نگشت لاجرم این مجموع را بتعریف علمی بردند شاید آنجا تعیین پیدا کند اینجا نیز تعیین
 که موجب معلومیت او باشد حاصل نشد، غایب مافی الباب امتیاز از ما عدا بدست آمد

فَسَبَّحَانَ مَنْ لَمْ يَخْلُقْ إِلَيْهِ
 لِنَخْلُقْ سَبِيلاً، إِلَّا بِالْعِزِّ عَنْ
 مَعْرِفَتِهِ -

پس برتر است ذاتی که مخلوقات را
 بر معرفت خود هیچ راهی نکرده است
 مگر آنکه با دراک عجز خود از معرفت او تعالی برسد

۳ معرفت در کتب این علم مقدس از دو نوع آلت تعریف اشاره است بآنکه
 علمیت تنها در تعیین مسمی کفایت نمی کند.

لِكَمَالِ عَظَمَتِهِ وَعُلُوِّهِ عَنْ ذَلِكَ
 الْأَفْهَامِ -

از جهت کمال عظمت او تعالی و بلندتر
 بودن او سبحانه از ادراک افهام مخلوقات

اسباب متعدده از برای تعریف مذکور در کار است،

وَمَعَ ذَلِكَ لَا يُعْلَمُ أَصْلًا وَلَا يُعْرَفُ
 قَطْعًا -

و با وجود این اصلاً معلوم نمی تواند شد
 و هرگز معروف نمی گردد.

۴ معرفت هر چند تعدد آلات تعریف را در وجود معرفت مدخلت نیست کما ترو
 آلت تعریف کافی است، اما در اتیان کثرت آلات تعریف ایما نیست با بهام مسمی او
 و بعد از سبحانه از ادراک.

۵ معرفت حق سبحانه و تعالی شئون ذاتیه خود را که عین ذات او اند در خارج در
 مرتبه واحدیت جدا دانست و چون علم مقتضی تمیز است آن شئون در خانه علم

تمیز پیدا کردند و ہر شانے مقتضی تمیز خاص و شخص علیحدہ گشت و این شئونات متمایزہ در علم
 ممکنات نام یافتند چه ممکن آنست کہ وجود و عدم در وی متساوی باشد و در ایشان همچنین
 است زیرا کہ اینہا بزخ اند۔ **بَيْنَ الْوُجُودِ وَالْعَدَمِ** نسبت بذوات خویش رو بوجود
 دارند چه شئون در خارج عین ذات اند و نسبت بہ تمیز و تشخیص رو بعدم دارند چه تمیز
 وجود بعدم است۔

رَبِّضِدْ مَا تَبَيَّنَ الْأَشْيَاءُ و باصدا خود اشیاء را کمال و ضوع می آید۔
 و این صور علمیه اصلاً در خارج وجود ندارند و از خانہ علم نہ برآندہ اند بلکہ حق سبحانہ و تعالیٰ
 آثار و احکام ایشان در خارج ظاہر است پس این صور در علم باشند و احکام و آثار ایشان
 در خارج، لیکن این آثار و احکام در خارج عین ذاتند زیرا کہ در خارج جزا صلیہ مجرہ
 نیست۔

فَمُطْلَقُ الظُّهُورِ عَيْنًا لِلْوُجُودِ پس مطلق ظهور عینی (مشاہدہ) موجود است
وَمُطْلَقُ الظُّهُورِ حُكْمًا و مطلق ظهور حکمی (کہ موجب ترتب احکام
 است) مر اشیاء راست۔

و آن کہ می نماید کہ این صور نیز در خارج اند تو ہمے است محض و تصورے است و اہمی۔
 کما لیشہد بہ ذوق ارباب الکشف و العرفان و منشاء تو ہم آنست کہ حق سبحانہ و تعالیٰ بقدر
 کاملہ خود این صور علمیه را بظاہر وجود نسبت مجہول کیفیۃ بخشید و خلق عبارت از ایجاد
 آن نسبت است، و آن نسبت سبب نمایندگی ایشان در خارج شدہ چنانکہ صورت
 شخص را نسبتے بآئینہ کہ محاذی اوست پیدا می شود کہ سبب نمایندگی آن صورت در
 آن آئینہ میگردد و آئینہ همچنان بر برتری و صفائی خود است۔

فَهُوَ سُبْحَانَهُ أَلَا نَ كَمَا كَانَ پس حق سبحانہ الحال ہم بر آنست کہ بود
فِي الْأَوَّلِ وَلَا شَيْءٌ مَعَهُ در اول (یعنی) چیزے باشے (در وجود) نیست

لا معرفت شتون در علم غیر از تمایز یکدگر رنگ دیگر قبول نکرده اند و آنچه در خارج
 سوائے تمایز ایشان ظاہر است از احکام و لوازم خارجیہ ایشان است و لہذا سبک
 چون لعین ثابتہ خود میرسد و آن عین ثابتہ بر منکشف می شود و از اشکال خارجیہ هیچ چیز
 درونے یابد و غیر از شے متمیز چیز دیگر برے ظاہر نمی شود و اگر درائے تمیز رنگ دیگر می داشت
 ظاہر می شد و انبساطی کہ می نماید بواسطہ اشتغال اوست بر شئونات متعدده و کرویہ
 بواسطہ آن است کہ شکل طبیعی بسطی کرویہ است و آنکہ مشایخ قدس السرازمیہ گفتہ
 اند کہ منتہائے سیر سالک ہمان اسم است کہ مبداء تعین اوست معنی آن این است کہ
 منتہاء سیر او عین ثابتہ اوست و مراد از تعین تمیز خارجی است و مبداء این تعین و تمیز
 ہمان عین ثابتہ اوست نہ باین معنی است کہ مراد از تعین تعین علمی باشد و از مبداء شان
 الہی زیرا کہ شان در خارج عین ذات است و از ذات متمیز نیست تا مبداء او
 چیزے تواند بود و سیر با منتهی شود و بعد از وصول بعین ثابتہ سیر او در ہماں عین ثابتہ
 اوست زیرا کہ مشتمل است بر شئونات لالی نہایتہ و این سیر را سیر فی اللہ گویند زیرا
 کہ تعین علمی او تعین است کہ از مرتبہ جمع است و صفائے کہ او مشتمل بر آن است صفاۃ الہی
 است نہ کونی پس فی الحقیقہ سیر فی اللہ باشد چہ اللہ عبارت از ذات مع صفات است
 نہ ذات احدیتہ و چون آن شئونات الہی در خانہ علم رنگ تعین و تمیز پیدا کردہ اند و
 باین نسبت بر رخ بین الموجد و المعدوم گشتہ سیر فی الاشیاء را اگر سیر در عالم
 گویند ہم راست می آید ازین جہت است کہ گفتہ اند بعد از وصول بنقطہ آخر باز رجوع
 بنقطہ اول می شود و این سیر را سیر فی الاشیاء باللہ می گویند و آنکہ گفتہ اند سیر فی اللہ
 سیر معشوق در عاشق است بآن معنی کہ چون عاشق آنچه داشت از اوصاف و افعال
 ہمہ را بمعشوق دادہ و خود را خالی ساختہ پس ہر فعلی کہ بعد ازین واقع شود باد منسوب
 نہ باشد بلکہ بمعشوق منسوب است پس سیر نیز باد منسوب باشد عاشق غیر از مکان کہ

عبارت از خلأ است چیزی دیگر نیست لاجرم سیر محشوق در عاشق باشد.

یک معرفت تشبیهی که بعد از تنزیه ظاهری می شود عبارت از انکشاف عین ثابت است و آنچه جمع می شود از تشبیه و تنزیه همین تشبیه است که از مرتبه جمع است و تشبیهی که پیش از ظهور تنزیه است و از مرتبه فرق است در وقت ظهور تنزیه محو و متلاشی می گردد و تا بجمع شدن با و ندارد و معنی جمع میان تشبیه و تنزیه آنست که متعلق ادراک بسیط که همان تنزیه است بعد از تنزیر در پرده صفات الهیه که عین ثابت مشتمل بر آن است تشبیه گشته در علم می آید و متعلق ادراک مرکب می گردد پس مقام تکمیل همین جمع بین تشبیه و التنزیه باشد زیرا که صاحب تنزیه فقط قادر نیست بر احضار ذات در مدر که چه علم ذات نمی باشد مگر در پرده صفات الهیه که عین ثابت مشتمل بر آن است و عین ثابت بر و منکشف نه شده پس کسی که علم بمطلوب ندارد غیر از چگونه بآن اعلام نماید و مطلوب حقیقی را در پرده صفات کونی نمی توان دانست که طاقت مرآتیه بر آن ندارد.

لَا يَجِيءُ عَطَايَا الْمَلِكِ إِلَّا مَطَايَا هُ
 طاقت برد اعطای سلطان را بجز شترانی است
 فناء فی اللہ کسی را میسر شود که هر ذره وجود خود را مرآت تمام اشیاء یا بدو اشیاء را در آن مطالعه نماید و هر ذره او برنگ همه بر آید زیرا که هر نشان در مرتبه ذات الهیه که در فناء فی اللہ معتبر است مشتمل بر جمیع شیونات است زیرا که از ذات متمیز و جدا نیست پس چنانکه ذات مشتمل بر جمیع است نشان او نیز مشتمل بر جمیع است پس سالک هر ذره جامع خود را در هر نشان جامع فانی می سازد و بجای هر ذره شانے از شیون الهی می یابد اگر چه تفصیل آن مطلع نه شود پس تا زمانه که هر ذره او صفت جامعیت پیدا نکند قابلیت این فنا و حاصل نه شود و بعضی باشند که بواسطه ضعف قوه مدر که جامعیت خود را نتوانند دریافت اگر چه در واقع این کمال دارند و بقاء فی اللہ مشتق شوند و لازم نیست که هر که این جامعیت پیدا کند البته فانی فی اللہ شود و ذالک فضل الله یؤتیته من یشاء

وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

عے معرفت فعل و صفت حق سبحانہ تعالیٰ چون ذات او تعالیٰ یگانہ است کہ اصلاً گنجائش کثرت ندارد غایتہ ما فی الباب چون ذات او تقدس بامور متکثرہ متمایزہ تعلق پیدا کرد فعل و صفت او نیز تعلق پیدا کردند چہ اینہا در خارج عین ذات اند پس ہچنانکہ ذات بواسطہ تعلق باشیاء متعددہ ذات متعددہ می نماید فعل و صفت او نیز بواسطہ ہمیں تعلق متعددہ و متکثرہ نماید مثلاً فعل حق سبحانہ و تعالیٰ از ازل تا ابد یک فعل است وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلِمَةٍ بِلَيْبِصٍ لٰكِنِ مِنْ مَتَعَلِّقَاتِ اٰیْنِ فَعَلِ اَشْيَاءٍ مُتَعَدَّةٍ اِسْتِ اَنْ فَعَلِ نِزِ مُتَعَدِّدِ مِ نَمَیْدِ وِ چِنَالِ كِ ذَاتِ جَامِعِ جَمِيعِ اَضْدَادِ اِسْتِ فَعَلِ وِ صِفْتِ اُو نِزِ جَامِعِ اَضْدَادِ اَنْدِ كَمَا تَرِیْسِ ہِمَانِ یَكِ فَعَلِ وِ رَجَائِیْ بِصُورَتِ اَحْيَاءِ ظُہُورِ مِیكِنِیْدِ وِ وِ رَجَاءِ بَرَنَگِ اَمَاتِ مِی بَرِ اَیْدِ وِ وِ رِ مَحَلِّ ہِمَانِ فَعَلِ رَا اَكْرَامِ وِ اَلْعَامِ مِیگُو نِیْدِ وِ وِ رِ مَحَلِّ دِیگَرِ اَیْلَامِ وِ اَنْتِقَامِ مِی تَامَنْدِ وِ مِچِنِیْنِ كَلَامِ كِ صِفْتِ اُو سَرِ سُبْحَانِہِ یگانہ است و از ازل تا ابد ہمان یک سخن متكلم است چہ خوش و سكوت بر آن حضرت حمل ذكرہ جائز نیست و ہمان یک كَلَامِ بُو اَسْطِ تَعْلُقِ مِجَالِ مُخْتَلَفِ كَلِمَاتِ مُتَعَدَّةِ وِ صِبْغِ مُتَبَايِنِہِ مِی نَمَیْدِ كَاہِیْ اَنْزَا اَمْرِ كُو نِیْدِ وِ كَاہِیْ نِہِیْ وِ كَاہِیْ اِسْمِ مِیخْوَانِیْدِ وِ كَاہِیْ حَرْفِ وِ عَلِیٰ بِنَا اَلْقِیَاسِ وِ مِچِنِیْنِ اِسْتِ اِنْجِہِ عِلْمَاءِ كَفْتِہِ اَنْدَا اَلتَّجْرِیْ عَیْنِہِ تَعَالِیٰ زَمَانِ زِیْرَا كِہِ اَزِ اَزَلِ تا اَبَدِ نَزْدَا وِ سُبْحَانِہِ تَعَالِیٰ حَاضِرِ اِسْتِ وِ نَسْبِ تِ بَا وِ سُبْحَانِہِ مَاضِیْ وِ مُسْتَقْبَلِ نَسْبِ تِ لٰكِنِ چُونِ دَرِ اَنْ یَكِ اَنْ اُمُورِ مُتَعَدَّةِ بِلِظُہُورِ مِی آئِنْدِ وِ اَشْيَاءِ مُتَبَايِنِہِ بَرِ لُوحِ مَسْتَقِیْمِیْنِ اَنْ یَكِ اَنْ بُو اَسْطِ اِیْنِ تَعْلُقِ اَنْ اَمَاتِ مُتَكَثِّرِہِ وِ اَنْ مِیْنْدِ مُتَعَدَّةِ بِنَمَیْدِ وِ مِچِنِیْنِ وِ جُودِ حَقِّ سُبْحَانِہِ كِہِ عَیْنِ ذَاتِ اُو سَرِ بَسِیْطِ حَقِیْقِیْ اِسْتِ وِ رِزَنَگِ نَقْطِ اَصْلًا قَابِلِ تَجْرِیْ وِ اَنْقِسَامِ نَسْبِ تِ اَمَا بُو اَسْطِ تَعْلُقِ بَا اَشْيَاءِ كَثِیْرِہِ مُنَبْطِ وِ مِطْحِ مِی نَمَیْدِ كَفْتِہِ نَشُودِ كِہِ كَاہِ صُورِ عِلْمِیَہِ بُو اَسْطِ تَحْقِيقِ نَسْبِ تِ ذَاتِ بَا نِہَا چِنَانِ

مینماید که در ذات مرآت کائن و ثابت اند و همچنین این صور علمیه مرا بایسته اسما و صفات اند و اسما و صفات که در مرآت هر کدام اینها ظاهر میشوند و وجه خاص آن شئی است پس لازم می آید که در ذات فرض کرده شود شئی غیر شئی و لا معنی له انقسام و التجزی الا ذلك گوئیم که جواب این اشکال منتهی بر چند مقدمه است اول آنکه نقطه موجود است و بیچ وجه قابل انقسام و تجزی نیست چنانکه محققان حکماء و غیر ایشان گفته اند دوم آنکه برهان هندسی ثابت شده است که مرکز دایره نقطه است که بیچ وجه انقسام قبول نکند سوم آنکه نیز برهان هندسی ثابت شده است که ممکن است اخراج خطوط از مرکز دایره که منتهی شوند بحیط دایره بلکه به نقطه های آن محیط چه همچنانکه مبدء خط نقطه است منتهای آن نیز نقطه است پس چون هر سه مقدمه معلوم شد بدانکه چون نقطه با وجود امکان خروج خطوط کثیره از آن و بودن آن مبدء کثرت حقیقی بیچ نقص بوحده و بساطت او راه نمی یابد و بهمان طور بر عدم انقسام خود می ماند پس اگر وجود حق سبحانه مبدء کثرت و همی باشد و اشیا متکثره در مرآت ذات او کائن و ثابت متوهم شوند در بساطت او بیچ نقصان لازم نمی آید و بطریق اولی بر صرافت وحده برقرار باشد.

برتر است آن ذات که بسبب حد و موجود است	سُبْحَانَ مَنْ لَا يَتَّخِذُ بَدَنًا وَلَا
بیچ تغیر نمی در ذات او راه می یابد و نه در	بصِفَاتِهِ وَلَا فِي أَسْمَائِهِ بِمَجْدٍ وَ
صفات او در اسما و تعالی اشخ بزرگ	الْأَكْوَانِ قَالَ الشَّيْخُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
رضی اللہ تعالی عنه در فتوحات مکیه می	فِي الْفَتْوحَاتِ الْمَكِّيَّةِ كُنْ حُطَّ
فرماید هر خط که از نقطه (مرکز دایره) بحیط	يَخْرُجُ مِنَ النُّقْطَةِ إِلَى الْحَيْطِ
دایره کشیده آید مساوی باشد بخط دیگر از آن	مَسَاوٍ لِصَاحِبِهِ وَيُنْتَهِي إِلَى
نقطه بحیط را و انتها هر یک به نقطه از محیط باشد	نُقْطَةِ الْحَيْطِ وَالنُّقْطَةُ فِي ذَاتِهَا
(پس) نقطه بیچ زیادت در ذات خود نکرده	مَا تَزِيدُ مَعَ كَثْرَةِ الْخَطُوطِ

Marfat.com

الخَارِجَةِ مِنْهَا إِلَى الْمَحِيْطِ
 فَقَدْ صَدَّرَتْ الْكَثْرَةَ عَنِ الْوَاحِدِ
 ... الْعَيْنِ وَلَمْ يَتَكَثَّرْ هُوَ فِي
 ذَاتِهِ فَبَطُلَ قَوْلُ مَنْ قَالَ
 لَا يَصْدُرُ عَنِ الْوَاحِدِ
 إِلَّا الْوَاحِدُ

است باوجود کثرت خطوط که از دوسے
 کشیدہ شدہ اند محیط دسے۔
 پس صدور کثرت از واحد معین شد و آن
 واحد در ذات خود متکثر نگشت۔
 پس (از اینجا) باطل شد قول منکس کہ گوئند
 کہ از واحد بجز واحد صدور نیاید۔

۹ معرفت وجود موهوب حقایق عبارات از انکشاف عین ثابتہ او مرتب یعنی
 بمحض موهبت حق سبحانہ بعد از فنائے تعینات کونیہ بر ظاہر شدہ است کہ تعین او
 بہمان تعین بسیط است کہ از مرتبہ جمع است،

عنا معرفت تجلی ذات عبارات از ظهور ذات است و ظهور شے بے تعین و تمیز
 محال است پس تجلی و ظهور ذات نباشد مگر تعین و آن تعین اول است کہ او سب و اعظم تعینات
 است کہ مسلمی است بوحدة واسمے کہ مبدء تعین آن سرور عالمیان است علیہ من الصلوٰۃ
 اتہا و من التحیات اکملہا بہمان وحدت است و چون انتہاء سیر ساکن عبارت از
 وصول است باسمے کہ مبدء تعین او است پس تجلی ذات خاصہ محمد رسول اللہ صلی اللہ
 علیہ وسلم باشد و آن تعین کہ مشتمل است بر جمیع صفات و اسماء و نسب و اعتبارات
 علی سبیل الاجمال بے تمایز در مرتبہ واحدیہ تفصیل و تمیز پیدا کرد و اورا اقسام پیدا
 گشت کہ مبادی تعینات سائر مخلوقات اند و اسمائے کہ مبادی تعینات سائر مخلوقات
 اند عبارت اند از ان صفات و اسمائے کہ مندرج بودہ اند تحت آن تعین و در مرتبہ واحدیہ
 تفصیل یافتہ اند پس منتہاء سیر ساکن دیگر تا بہمان اسماء و صفات باشد پس دیگر انرا
 تجلی صفاتی و اسمائی باشد و ہمین معنی است کہ تجلی ذاتی در پردہ اسمے کہ مبدء تعین صاحب تجلی
 است می باشد پس حقیقت محمدی کل باشد و حقائق سائر موجودات اجزاء او و جماعت

که سعادت متابعت مصطفوی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم مستعد گشته اند و کمال اتباع
 رسیده ایشان را بسبب مناسبت و متابعت از تجلی ذاتی نصیب باشند زیرا که
 بر ایشان منکشف شده است که حقیقت ایشان عین تمام حقائق موجودات است
 پس ایشان از ضیق تمایز و تفصیل اقسام خلاص شده اند که مشهور و ایشان همان مقسم
 است بے پرده اقسام و مبادی تعینات ایشان نیز همان مقسم است نه اقسام مثلا
 اسم که خاصه کلمه است در پرده دلالت فی نفسه و عدم اقترا نه با زمان که مبدعین و تمیز
 او است از سایر اقسام کلمه اما چون اسم خود را عین فعل و حرف یافت از ضیق تمایز
 و تفصیل اقسام او را نجات حاصل شد مبدعین خود همان کلمه را یافت نه مقسم او را -
علم معرفت صور علمیه شیاء عبارت از تمایز ایشان است در حضرت علم و آنچه محققین
 صوفیه کثر هم اللہ تعالی گفته اند که صور اشیا در علم اند و بس و احکام و آثار ایشان در
 خارج اند یعنی این سخن اینست که تمایز در علم است و در خارج حضرت حق سبحانه
 و تعالی و حده ذاتیه خود که با احکام و آثار اینها ظاهر شده است نه بان معنی
 که صور علمیه عبارت از همین صور و اشکال است که در خارج ظاهر اند چه این صور نیز
 از مقتضیات آن صور علمیه است نه عین آنها مثلا هر تمیز علمی مقتضی شکل خاص
 شد از استواء و انحناء و استقامت و انحطاب و اینها از آثار آن صور علمیه اند چنانکه حرارت
 و برودت و بیروت و رطوبت و خفت و ثقل و لطافت و کثافت از احکام و آثار
 ایشان است و چون هر نشان متمیز فی العلم مشتمل است بر شیوانات بے نهایت لاجرم
 در صور علمیه بحسب هر شان متمیزات بے نهایت پیدا شدند و هر تمیز مقتضی حکم و
 اثری علیحد گشت و در خارج بواسطه نسبت مجهول کیفیتی که ایشان را بذات
 پیدا شد چنان نمود که این تمایز در خارج است پس و نمود قوه باصره از قوه سماع
 در خارج ممتاز شد و همچنین ذائقه از شامه الی غیر ذلک پس آن تعین متمیز که در مرتبه

علم است، و آن را حقیقت ممکن و عین ثابتہ او مے گویند از مرتبہ جمع است و این آثار و احکام آنها که در خارج اند از اشکال و غیرہ از مرتبہ فرق، چه بواسطہ آن تمیز محدث شدہ اند و منشا ظهور آنها همان فرق است آنچه از مرتبہ جمع است از حقایق الہی است و آنچه از مرتبہ فرق است از حقایق کونی ہر چند ہر دو مرتبہ مندرج در ذات اند اما اندراج مرتبہ ثانی بواسطہ مرتبہ اولی است نہ بالذات پس اول و رنگ قسم شے است و ثانی بمنزلہ قسم قسم شے چون سالک جمیع مراتب فرق را طے کردہ بمرتبہ جمع برسد یعنی بمرتبہ عین ثابتہ خود پس تجلی ذاتی نسبت بوعے ہماں انکشاف عین ثابتہ او باشد و اللہ سبحانہ و تعالیٰ اعلم۔

علامہ معرفت علم الیقین در ذات حق سبحانہ و تعالیٰ عبارت از شہود آیات است کہ دلالت مے کند بر ذات او جل شانہ چہ شہود و حضور ذات جز در نفس متجلی کہ نئے باشد و آنچه در بیرون خود شہود است ہمہ آثار و دلائل است کہ تعینات دلالت میکنند بر ذات جل و علا پس تجلیات کہ در صور و الوار می باشند غیر صورت متجلی نہ داخل علم الیقین است ہر صورتی کہ باشد و ہر نورے کہ ظاہر شود نور با رنگ و نور بے رنگ درین امر مساوی است حضرت مخدومی مولوی عبدالرحمن الجامی قدس اللہ سرہ در شرح لمعات می فرماید در بیان این بیت ۵

اے دوست ترا بہر مکان می جستم : ہر دم خیرت ازین و آن می جستم
 این بیت اشارت بمشاہدہ آفاقی است کہ مفید علم الیقین است و این شہود آفاقی چون از مقصود خبر مینیدہد و حضور آن نمی بخشد الا با آثار و علامات چنانکہ دو دو حرات مفید حضور آتش نیستند الا بالاستدلال و آثار و علامات لاجرم از دایرہ علم نمی بر آید..... و مفید عین الیقین نمیشود حضرت قطب الاقطاب ناصر الدین خواجہ عبید اللہ قدس اللہ سرہ الغزینی فرمودند کہ سیر بردو نوع است سیر مستطیل و سیر مستدیر،

سیر متطیل بعد در بعد است و سیر مستدیر قریب در قریب سیر متطیل مقصود از خارج
 دایره خود طلبیدن است و سیر مستدیر برگرد دل خود گشتن است و مقصود از خود حجتین
 عین الیقین عبارت از شهود و عباد است مرحق سبحانه را بعد از تقاضای حجاب یقین او و این
 شهود و نزد این طائفه علیّه قدس اللہ تعالیٰ اسرار ہم معبر است با دراک بسلیط و این
 ادراک عامه را حاصل است لیکن فرق آنست که خواص را وجود غیر حق سبحانه مزاجم
 آگاهی ایشان نسبت و در دیده شهودشان جز حق سبحانه مشهود نه و عوام را بخلات
 آنست و این ادراک منافی علم است و آنجا همه حیرت است چنانکه علم منافی این
 شهود است عین حجاب آن علم است -

چنانچه شیخ اکبر رضی اللہ عنہ در کتاب
 حجت ذکر کرده است - (که علم الیقین
 حجاب عین الیقین است و عین الیقین
 حجاب علم الیقین است -

لَمَّا ذَكَرَ الشَّيْخُ الْأَكْبَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
 فِي كِتَابِ الْحُجَّةِ عِلْمَ الْيَقِينِ حِجَابُ
 عَيْنِ الْيَقِينِ وَعَيْنُ الْيَقِينِ
 حِجَابُ عِلْمِ الْيَقِينِ -

و در جائی دیگر می فرماید -

علامت آنکس که معرفت کما حقہ حاصل آورد
 آنست که چون بسیر خود تطلع (و رجوع) نماید
 هیچ علمی باو نیاید پس این کس است کامل در
 معرفت که در آء آن معرفت نیست -

عَلَامَةُ مَنْ عَرَفَ حَقَّ الْمَعْرِفَةِ
 أَنْ يَطَّلِعَ عَلَى سِرِّهِ فَذَا يَجِدُ
 عِلْمًا بِهِ فَذَلِكَ الْكَامِلُ فِي الْمَعْرِفَةِ
 الَّتِي لَا مَعْرِفَةَ وَرَاءَهَا

حق الیقین عبارت از شهود او است جل شانہ با و تعالیٰ و یافتن او سبحانه عین خود و
 این در ابقا باللہ صورت بند و که بعد از تحقق بقاء حقیقی حق سبحانه او را از نزد خود
 بوجود موهوب حقانی مشرف گرداند و از سکر حال و بیخودی صحیح و افاقت نشد آنجا علم و
 عین حجاب بیکدیگر نباشند و عین شهود عالم است و در عین علم شاهد و این تعیین کردن

را عین حق می دانند درین مرتبه نه تعیین کوئی است چه اثری از ان نمانده است بلکه
حق است که نزد اکابر معبر وجود موهوب حقانی است کما مر و آنکه ارباب تجلیا صوری
تعیینات و صور خود را حق می دانند آن تعیینات کوئی است که فنائے بان راه نیافته
و این فرق چون بر بعضی متوسطان راه مخفی شده است خیال کرده اند که در حق الیقین
نیز همین تعیینات کوئی را حق میدانند و این جهل منجر بطعن اکابر قدس سره گشته است
و گمان برده اند که این حق الیقین ما را در قدم اول که تجلی صوری است و تعبیر از ان
بکشف ملکوت می کنند حاصل می شود۔

۱۳ معرفت، معرفت خداوندی عزوجل واجب است باتفاق صوفیه و اکثر متکلمین شکر اللہ
سعیم لیکن اختلاف کرده اند در طریقے که موصل است بسوئے معرفت صوفیه می فرمایند
که طریق معرفت ریاضت و تصفیہ باطن است و متکلمین از اشاعره و معتزله می گویند
طریق این نظر و استدلال است و همانا که نزاع در میان این دو طائفه لفظی است
یعنی منبئی است بر تفسیر لفظ معرفت، صوفیه از معرفت دریافت بسیط و جدائی می خوانند
که مغایر صورت تصدیقی ایمانی است و متکلمین صورت تصدیقی ایمانی اراده می کنند
و شک نیست که طریق تحصیل معرفت بمعنی اول ریاضت و تصفیہ باطن است و
طریق تحصیل صورت تصدیقی ایمانی نظر و استدلال است و آنکه گفته اند اَوَّلُ مَا يَحِبُّ
عَلَى الْمَكَاتِفِ مَعْرِفَةُ اللَّهِ تَعَالَى مراد از معرفت بمعنی ثانی است نه بمعنی اول هر چه حصول
معرفت بمعنی اول در حق الیقین است که نهایت کمال اهل اللہ است و ایضا فرق
در میان معرفتین بعبارة دیگر گویم معرفت صوفیه عبارت از علم حضور می است بحق
سبحانه که بعد از فناء و بقا صورت می بندد و تعبیر از ان بشناختن و یافتن میکنند
و معرفت متکلمین عبارت است از علم حصولی بحق سبحانه و تعالی که نتیجه نظر و استدلال
است، بیانش آنست که هر علم که از خارج حاصل شود عبارت از حصول

صورت معلوم است یا صورت حاصله او در مدرکه عالم این علم را علم حصولی گویند و هر علمی که نه چنین باشد یعنی از خارج نیاید بلکه بذات عالم متعلق باشد آن علم را علم حضوری گویند و چون عارف بعد از فناء ذات و صفات خود به بقا بالذات مشرف شده و اناء او از وجود کونی او تمام کننده شده و بر حقیقت اطلاق یافته لاجرم از علم حصولی بعلم حضوری انتقال فرموده و از دانستن بیافتن رفته چه یافت در بیرون ذات یابند نمی باشد معاذ اللہ ساده لوحی از اینجا حلول و اتحاد فهم نکند و با کاربردین سوئے ظن پیدا نیارد و یا خود در ورطه بد اعتقادی افتاده هلاک نشود باید دانست که طور ولایت و رائے طور عقل و فکر است و طریق آن کشف صحیح است نظر و استدلال را در آن موطن گنجایش نیست

پائے استدلالیاں چوبین بود : پائے چوبین سخت بے تمکین بود،
و آنچه حکماء و امام غزالی منع معرفت ذات حق سبحانه و تعالی کرده اند معرفت بمعنی صورت تصدیقی ایمانی است چنانچه ادله منع ایشان بان مشعر است۔

حَتَّىٰ قَالُوا أَنَّ مَعْرِفَةَ ذَاتِ	چنانچه می گویند که معرفت ذات
اللَّهِ تَعَالَىٰ أَمَّا بِالْبَدَاهَةِ	حق سبحانه یا بالبداهت خواهد بود
أَوْ بِالنَّظَرِ وَ كَمَلٌ مِنْهُمَا	دیا بنظر و استدلال۔ و هر یک ازین
بِاطِلٌ۔	دو شق باطل است۔

و تمام این مجرب در کتب کلامیه مسطور است و ایضا از منع معرفت ذات کزنه ذات خواسته اند نه معرفت بوجه چه معرفت ذات بوجه همه را حاصل است چنانکه ذات را بوصف خالقیت یا از قیته بدانند که ذاقوا پوشیده نماند که فرق است در میان معرفت شیء بوجه و در میان معرفت وجه شیء و در ما نحن فیه معرفت وجه ذات است نه ذات بوجه اگر کسی گوید که این در خلق و رزق مسلم است چه توان گفت که معلوم وصف خلق است

نہ ذات بوصف خلق اما در خالقیت راست نمی آید چه معنی خالقیت ذات را الخلق
 است پس ذات ہم باین صفت معلوم شد گویم کہ مراد از ذات یا مفہوم ذات است
 یا ما صدق، اگر مفہوم است آن عرض عام است پس معلوم ہمان وجہ است نہ ذات
 و اگر ما صدق است پس علم او مستلزم علم کمنہ ذات است چہ کمنہ شے عبارت از نفس
 ہمان شے است پس اگر بالفرض علمے تعلق کند بذات او تعلقے علم کمنہ ذات او ہر آئینہ خواهد
 بود چہ ذات متجزی و متبعض نیست تا بعض او دانستہ شود و بعضے دیگر مجہول ماند بسبب
 حقیقی است بر تقدیر فرض تعلق علم باو لازم مے آید علم بکمنہ او بخلاف در مخلوقات کہ
 علم بوجہ آنها مستلزم علم کمنہ نیست بلکہ چیزے از حقیقت اینہا در ضمن آن وجہ معلوم
 میگردد و کمنہ عبارت از تمام حقیقت است مثلاً دانستن انسان را بوجہ شے کہ دلالت مے
 کند بر حرکت ارادی او چیزے از حقیقت انسان معلوم میگردد نہ کمنہ او کہ عبارت از
 تمام حقیقت او است و ہمچنین ضحاک مثلاً کہ منشائے او تعجب است دلالت میکند
 بر ادراک امور غریبہ و ازان نیز جزوے از حقیقت انسان معلوم میگردد و بالجملہ ہر جا
 حقیقت قابل تبعض و تجزی باشد علم شے بوجہ مستلزم علم بکمنہ نمی شود و ہر جا بسبب
 حقیقی باشد کہ ہیچ وجہ قبول تبعض نکند اگر علم بوجہ متعلق شود ای علم کان کمنہ آن معلوم
 شود کما فی الواجب تعلقے معرفت کمنہ ذات محال است کما تر پس معرفت ذات حل
 و علا معنی مذکور مطلقاً ممنوع باشد خواہ معرفت بکمنہ باشد خواہ بوجہ چہ حقیقت علم
 مقتضی باحاطہ معلوم است و تمیز او از ما عدائے او و ذات غرضانہ محاطہ میسازد
 دلاً یحیطون بہ علماً زیرا کہ احاطہ و تمیز مقتضی تحدید است و آن در شان باری
 تعالی ممنوع پس علم باو تعلق نگیرد و او تعالی معلوم احدے نگردد غایۃ مافی الباب
 چون وجہ او را مبدانند خیال می کنند کہ ذات را بان وجہ می دانند و فرق
 دقیق را نمی توانند دریافت بلکہ گویم کہ صفات او غرضانہ در رنگ ذات او

غیر معلوم اند بیچ وجه در احاطه علم نمی آید معلوم هیچ مخلوقی نمیکردند مثلاً صفت علم او تعالی
 نه در رنگ علوم مخلوقات است چه صفت علم را که در مخلوقات است در انکشاف
 معلوم هیچ مدخلی نسبت الّا آنکه حق سبحانه بطریق جبری عادت عقیب خلق آن صفت
 انکشاف در موصوف او خلق می کند اگر بتا شیر آن در انکشاف و لو فی الجملة نیز قابل
 شویم چنانکه بعضی متکلمین گفته اند و آن تا بشود در خلق کرده اند او را در مؤثریت
 هیچ مدخلی نسبت الّا آنکه این اسم بر او اطلاق میکنند و صفت علم در خالق تعالی شان
 نه چنین است بلکه هیچ مناسبت ندارد بان الّا اشتراک اسمی و اطلاق رسمی و همچنین
 قدرت و ارادت در آنحضرت غرضانه مبدء صدور افعال است و منشأ وجود مخلوقات
 و قدرت و ارادت در مخلوقات نه اینچنین است بلکه حق سبحانه و تعالی بعد از تعلق
 قدرت و ارادت ایشان بشئ آن شئی را بطریق جبری عادت خلق میکند و قدرت
 ایشان را در وجود آن شئی هیچ مدخلی نسبت الّا آنکه عقیب تعلق این صفات بان
 شئی آن شئی را خلق میکند و علی هذا القیاس سائر الصفات و هر معلوم که مناسبت با علم
 نداشته باشد در قید علم او نیاید و معلوم او نشود۔

لا یُدْرَاكَ الشَّيْءُ بِمَا يُضَادُّهُ
 و لَیْسَ بِرَدِّهِ
 علم شئی بواسطه ضدّ خود و منطابیر خود
 حاصل نمی توان کرد۔

قضیه مقررہ از باب معقول است پس صفات او نیز بیچ وجه معلوم نگرددند همچنان که
 ذات او تعالی بیچون و بیچگونه است صفات او تعالی نیز بیچون و بیچگونه اند چون
 را به بیچون راه نسبت اینجا اشکال است قوی و آن آنست که چون ذات و
 صفات حق سبحانه ممتنع المعلوماتیه باشند پس معرفت ایشان محال خواهد بود پس
 وجوب معرفت را معنی چه باشد گوئیم که معرفت در ذات و صفات عبارت از
 سلب نقالین است از ذات نه دانستن آن معرفت در ذات مثلاً عبارت

از لیس جسم و لاجوہر و لاعرض است و معرفت در صفات مثلاً عبارت از
 عدم جہل است یا عدم عجز یا عدم کوری یا عدم گری غایبہ مافی الباب ازین سلوب
 و جوب ذات و صفات عز سلطانہ مفہوم می گردد و بیش ازین پے نبرده اند کہ بہت
 اگر کسی گوید کہ شک نیست کہ بر ذات حکم کرده میشود۔ یا نہ عالم و قادر و غیرہما
 و این حکم مستلزم تصور ذات است چہ حکم ایجابی باشد یا سلبی بے تصور موضوع
 صورت نئے بند گویم آری درین قضیہ تصور موضوع متحقق است اما آن متصور ذات
 نیست ذات عز شانہ از ان منزہ و برتر است لیکن چون این متصور تنزیہی است
 گویا منتشر از ذات است بذات مناسب تر است از متصورات غیر تنزیہی تصور
 او تصور ذات اعتبار کرده اند۔

بِنَاءٍ عَلَى الصَّوْرَةِ لِقَصُورِ
 الْقُوَّةِ الْبَشَرِيَّةِ عَنِ ادْرَاكِ
 الذَّاتِ تَعَالَى شَأْنُهُ مَعَ
 اِحْتِيَاجِهِمْ إِلَى مَعْرِفَةِ
 الْاَحْكَامِ الْمُمَيَّزَةِ عَنِ غَيْرِهَا

را این اعتبار کردن (یعنی است بر ضرورت
 (و او دانکہ) قوہ بشریہ از ادراکات تعالیٰ شانہ
 قاصر است حالانکہ احتیاج بشریہ احکامی کہ
 ممیز ذات اند از غیر او ثابت است (و معرفت
 احکام ممیزہ بدون تصور ذات ممکن نہ)

و بعضی از محققین متکلمین گفته اند کہ معرفت عبارت از تمیز است میان محدث و قدیم و ہمیں معنی
 تواند بود کہ حضرت امام المسلمین ابوحنیفہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمودہ اند کہ سبحانک یا عبد
 ناک حق عبادتک و لکن عرفناک حق معرفتک سبحان من لم یجعل للخلق الیہ سبیلاً الا بالعجز
 عن معرفتہ و اما معرفتہ کہ خاصہ اہل اللہ است تحقیق آن باندارہ آئینہ استعداد طالب است
 ع بقدر آئینہ حسن تومی نماید روئے، و ضیق و وسعت آن آئینہ بقدر ضیق و وسعت
 رب است و رب ہر شے و جہ خاص آن شے است و قیوم آن در ماورائے و جہ خاص
 خود معرفت نئے باشد و یافت در بیرون حقیقت خود صورت نئے بند و

ذره گز بس نیک و بس بد بود : گرچه عمری تک زند در خود بود
 و حضرت خواجہ خواجہا خواجہ نقشبند قدس اللہ سرہ الا قدس باہم معنی اشارت فرمودہ
 اند کہ اہل اللہ بعد از فنا اولقا ہر چہ می بینند در خود می بینند و ہر چہ می شناسند در
 خود می شناسند و حیرت ایشان در وجود خود است وَ قَدْ أَلْفَسِكُمْ أَقْلًا تَبْصِرًا وَ
 و این معرفتہ نفس حیرت است ذوالنون مصری قدس اللہ تعالی سرہ می فرماید
 الْمَعْرِفَةُ فِي ذَاتِ اللَّهِ حَيْرَةٌ معرفت در ذات خداوندی حیرت است
 بزرگے دیگرے فرماید اعرفہم باللہ اشارہ ہم تجیرانیہ ہر چند اکثر مشائخ قدس اللہ سرہ ہم
 در معرفت ذات باین تصریح کردہ اند اما نزد این بیجا صل معرفت صفات نیز عبارات
 از حیرت است در صفات کما مر۔

۱۲۷ معرفت و وجود واجب تعالی نزد جمہور متکلمین زاید است بر ذات او عز شائ
 و عین ذات است نزد حکما و شیخ ابوالحسن اشعری و بعضے از صوفیہ و حق نزد این فقیر
 آنست کہ واجب بذات خود موجود است نہ بوجود بخلاف سائر موجودات کہ بوجود
 موجود اند و وجود کہ بر ذات محمول است از منتزعات عقل است یعنی عقل از ذات
 وجود وصف موجود را انتزاع نمودہ بر ذات محمول می سازد و اگر مراد متکلمین از وجود
 زاید ہمیں وجود منتزع است پس سخن ایشان درست است و مخالف را دران مجال
 از کار و نزاع نیست و اگر وجودے می خواہند کہ واجب تعالی بآن وجود موجود است
 چنانچہ ظاہر از عبارات ایشان است پس محل خدشہ و تردید است و اگر حکماء و شیخ
 ابوالحسن اشعری و بعضے صوفیہ نیز واجب تعالی را بذات خود موجود می گفتند بے آنکہ
 بوجود قائل شوند و آنرا عین ذات اثبات کنند و بدلائل محتاج گردند و بمقدور لاطائل
 از تکاب نمایند اقرب و اصوب بود و ازین صوفیہ عجب است کہ با وجود آنکہ در
 ذات عز شائہ جمیع نسب و اعتبارات را اسقاطے نمایند و در مراتب تنزلات

مندرج سے سازندہ الا وجود را کہ در مرتبہ ذات اثبات سے کنند و ازین غیر از تناقض
 ہیچ نسبت گفتہ نشود کہ ایشان وجود را عین ذات سے گویند و از نسب و اعتبارات
 نمی شمردند زیرا کہ گویم عینیت باعتبار خارج است نہ ذہن و جمیع صفات نزد ایشان
 ازین قبیل اند کہ در تعقل مغایر اند بذات و در خارج عین ذات اند زیرا کہ غیر از
 بکذات احدیہ نزد ایشان ہیچ چیز موجود نیست پس لازم آید کہ جمیع اعتبارات را
 در مرتبہ ذات اثبات کنند و این باطل است و ایشان نیز بخلاف آن معترف اند
 کما مر اگر گویند کہ مراد از ذات وحدت است کہ تعیین اول است و تعیین را در آن مرتبہ
 زاید بر متعین اعتبار نکرده اند در آن مرتبہ وجود را اثبات می کنند بخلاف سائر نسب
 و اعتبارات چہ اعتبار ایشان در مرتبہ وحدت است کہ یک پایه از ان فروتر است
 گویم برین تقدیر سخن ایشان متکلمین در برابر نمی آفتد چہ متکلمین از ذات ذات بحث
 خواستہ اند کہ فوق جمیع تعینات است و وجود را بر ان ذات زاید می دانند و فرق
 مذکور فائده نمی کند در دفع زیادتی زاید زاید در مرتبہ اولی باشد یا در مرتبہ ثانیہ الوالکام
 رکن الدین شیخ علاؤالدولہ سمنانی میفرماید کہ -

فَوْقَ عَالَمِ الْوُجُودِ عَالَمُ
 الْمَلِكِ الْوَدُودِ -
 بالا تر از عالم وجود عالم سلطان
 صاحب حب است -

این عبارت تصریح است بآنکہ وجود غیر ذات است بالجمله اگر واجب تعالی را بذات
 خود موجود گویند و ہیچ وجود قائل نشوند اولی و النسب است و اگر بوجود قائل شوند
 پس البتہ بمغایرہ می باید گفت و بزایدتی آن بر ذات عز سلطانہ قایل باید شد پس
 برین تقدیر سخن متکلمین درست و بصواب نزد بکتر است از سخن مخالفان نہ اما بدست
 وجود واجب تعالی و نظریت آن پس جمہور متکلمین بنظر تری آن قائل اند و امام غزالی
 و امام رازی بہ بابت آن مجازم و بعضی از متأخرین در جمیع قولین گفتہ اند کہ بدیہی است

بہ نسبت بر بعضی و نظری نسبت نسبت بہ بعضی آخر و حتی نزد این فقیر آن است کہ بدیہی است
مطلقاً و خفائے او بر بعضی منافی بدیہت اولیست چہ بدیہت مستلزم علم نیست بلکہ بسیارے
از عقل اعراض بعضی بدیہیات جلیہ انکار کردہ اند و دلائل کہ در اثبات وجود واجب تعالی آوردہ
اند ہمہ از تمہیل تنبیہات بر بدیہی است ہمچنانکہ در ادراک محسوسات سلامتی محسوس از
آفات شاہرہ شرط است و عدم ادراک آن بسبب وجود آن آفات منافی بدیہت
محسوسات نیست در ادراک امور معقولہ سلامتی مدرکہ از آفات معنویہ و امراض خفیہ
نیز شرط است و عدم ادراک آن بواسطہ آفات منافی بدیہت آن نباشد طائیفہ
کہ بدیہت آن یقین کردہ اند حق سبحانہ از حال ایشان خبر می دہد قَالَتْ رُسُلُهُمْ
اِنِّی اللّٰهُ شَدِیْقٌ و چون این معنی بر بعضی قاصر نہان لایح نبود در عقب آن باین تنبیہ
فرمود کہ قَاطِبِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

عہا معرفت الہی حق بوجہ صفات قائل شدہ اند و وجود ایشان را زاید بر وجود
ذات میدانند حق سبحانہ را عالم بعلم گویند و قادر بقدرت می دانند و علی ہذا القیاس
و معتزلہ و شیعہ و حکماء نفی صفات قائل اند و گویند ہر چیزے کہ بر صفات مترتب
میشود بر نفس ذات مترتب است مثلاً انکشاف در مخلوقات بر صفت علم مترتب
است و در واجب تعالی این انکشاف را بر ذات عز سلطانہ مترتب می گویند پس
ذات باین اعتبار حقیقت علم است و همچنین است قدرت و سایر صفات و بعضی از
متاخرین صوفیہ کہ بوحدة وجود قائل اند در نفی صفات معتزلہ و حکما موافقت اگر کسی گوید
کہ صوفیہ مذکورہ صفات را بحسب مفهوم و تعقل غیر ذات می گویند و بحسب تحقق یعنی وجود
خارج عین ذات پس مذہب ایشان واسطہ باشد میان مذہب حکما و متکلمین چہ
حکما و مطلقاً عین میگویند و متکلمین غیر ایشان عین بحسب خارج و غیر بحسب مفهوم می گویند
جواب گویم لاشک کہ حکما بحسب تعقل و مفهوم نیز عین ذات میگویند بلکہ نزاع در وجود

خارجی است نہ در وجود ذہنی صاحب موافقت باین تصریح نموده است متکلمین صفات را در خارج موجود می دانند بوجود زائد بر ذات و حکماء و معتزله کہ در خارج عین می اندازند و صوفیہ مذکورہ نیز قطعاً بحکماء و معتزله درین مسئلہ متفق اند لیکن ایشان درین مسئلہ بفرق مذکور خود را از حکماء و معتزله می برآورد و از نفی صفات انکار می کنند۔

وَأَنْتَ تَعْلَمُ أَنَّهُ لَا يَجِدُ فِيهِمْ
تَفْخَاهُ۔ قَالَ شَيْخُهُمْ وَرِئِيسُهُمْ
قَوْمٌ ذَهَبُوا إِلَى نَفِي الصِّفَاتِ
وَذَوْقُ الْأَنْبِيَاءِ وَالْأَوْلِيَاءِ
يَشْهَدُ بِخِلَافِهِ وَقَوْمٌ أَتَبَتُواهَا
وَحَكَمُوا بِمُغَايَرَتِهَا لِلذَّاتِ
حَقَّ الْمُغَايَرَةِ وَذَلِكَ كُفْرٌ
مُحَضٌّ وَشِرْكٌ بِحَقِّهِ۔

و ترا معلوم است کہ بتحقیق فرق مذکور
ایشان را هیچ نفع نمی رساند شیخ این
طائفه در رئیس ایشان می گوید (کہ) قومی
بسوی نفی صفات رفته اند (مگر) ذوق
انبیاء و اولیاء بر خلاف ایشان گواہی
می دهد۔

و قومی دیگر اثبات صفات می نمایند
(اما) حکم بمغایره بودن صفات مرذات
را چنانچه حق مغایرت است می نمایند و
این کفر محض است و شرک خالص۔

وَقَالَ بَعْضُهُمْ أَيْضًا مَنْ صَارَ إِلَى
إِثْبَاتِ الذَّاتِ وَلَمْ يُثَبِّتِ
الصِّفَاتَ كَانَ جَاهِلًا مُبْتَدِعًا
وَمَنْ صَارَ إِلَى إِثْبَاتِ
صِفَاتٍ مُغَايَرَةٍ لِلذَّاتِ حَقَّ
الْمُغَايَرَةِ فَهُوَ ثَنَوِيٌّ كَافِرٌ وَ
مَعَ كُفْرِهِ جَاهِلٌ۔

و نیز بعض دیگر از ایشان می گویند کہ کسی
کہ اثبات ذات بدون صفا کند جاهل و مبتدع است
و آنکہ اثبات صفات مغایره ذات چنانچه حق
مغایرت است نماید پس این کس ثنوی کافر
است و با وجود کفر خود جاهل است۔

این کلام مثبت واسطه است میان نفی مطلقاً و اثبات مطلقاً از تالی مطلق حکیم را میخواهد و از مثبت
مطلق متکلم را اراده می کند و تودا نستی کہ واسطه نیست بلکه ایشان داخل نفیات اند

عجب است از جراتہاء ایشان کہ بر مجرد کشف خود اعتماد نموده اعتقادے را کہ مجمع علیہ
اہل سنت و جماعت است تخطیہ میں نمایند و اہل ان اعتقاد را کافر و ثنوی میگویند اگرچہ
کفر و ثنویہ حقیقی ارادہ نہ کردہ باشند اما این لفظ در اعتقاد درست اطلاق کردن بسی مستنکر
و مستقیم است چندان در کشف غلطی کنند نمیدانند شاید این کشف نیز از ان قبیل
باشد و اعتقاد صحیح را معارض نشود و این حقیر را درین مسئلہ مقالہ مفردہ است و آن
آزت کہ ذات حق سبحانہ کافی است در جمیع امورے کہ بر صفات مترتب میشوند
نہ بآن معنی کہ ارباب محقول گفتہ اند کہ انکشاف مثلاً کہ بر صفت علم مترتب است
بر ذات مترتب میشود بلکہ باین معنی کہ ذات عز سلطانہ برہنجی تمام و مستقل است
کہ کار ہمہ میکند یعنی کار یکہ بعلم و دانش باید کرد ذات او عز سلطانہ بے صفت علم آن
کار میکند و ہمچنین چیزے کہ بتاثر قدرت ظاہر شود بے این صفت ذات در ظہور آن چیز
کافی است مثلاً کہ قریب بفہم است گویم سنگے کہ بطبیعت خود از بالا بیایاں مے
آید ذات او کار علم و قدرت و ارادت مے کند بے انکہ در و صفت علم قدرت و ارادت
باشد یعنی علم مقتضی است کہ سنگ بسبب ثقل متوجہ پایاں شود و میل بالا نکند و ارادت
تابع علم است، ارادت تقاضا مے کند کہ جانب پایاں را ترجیح دہد و حرکت مقتضائے
قدرت است، پس طبیعت حجر کار این ہر صفت مے کند بے اعتبار این صفات پس
در واجب تعالی و لِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰی ذَاتِ اَوْہَمچنین کار ہمہ صفات مے کند و در مرتب
این امور بصفات احتیاج ندارد اما انکشاف و تاثر و تخصیص مثلاً بر صفت علم و قدرت
و ارادت مترتب است و اناست بعلم نہ بذات مؤثر است بقدرت مخصّص است
بارادت اگرچہ ہرچہ باین صفات مے باید کرد ذات جلّ شانہ در ان کافی است اما
این معانی بر صفات مترتب اند ذات را بے وجود این معانی عالم و قادر و مرید نمی
توان گفت مثلاً در ہمان سنگ اگر صفت علم و قدرت و ارادت ایجاد کنند آن سنگ را

علیم و قدیر و مرید میتوان گفت اما بے وجود این معانی زاید بدین صفات منصف نمیگرد
 اگر چه کار این صفت مے کند و شک نیست که وجود این معانی در مے موجب کمال
 مے اند پس در واجب تعالی هر چند ذات عز سلطانہ کافی است در جمیع اشیاء که
 بر صفات مترتب اند لیکن صفات در نفس ثبوت این معانی کاملہ در کار ندارد
 عز شأنہ بوجہ این معانی بصفات کمال منصف میگرد و گفته نشود کہ برین تقدیر
 استکمال ذات او بصفات کہ مغایر ذات اند لازم می آید و این مستلزم نقص ذات
 است و استکمال او بغیر آن محال است گویم کہ محال استفادہ او است صفت کمال
 را از غیر خود نہ انصاف او بذات خود بصفات کمال اگر چه آن صفت غیر باشد و
 لازم از مذہب متکلمین شق ثانی است نہ اول کما حقق السید السنی شرح المواقف
 ۱۶۷ معرفت او تعالی بذات و صفات خود لیکن است ذات و صفات او مخالف اند
 مر ذات و صفات مخلوقات را و پیچ و جہ مناسبت ندارند پس او سبحانه منزہ باشد از
 مثل یعنی از مماثل موافق و از ندر یعنی مماثل مخالف و در معبودیت و صانعیت و اجبیت
 او را تعالی شأنہ شریک نیست و بعضی از صوفیہ کہ بوحده وجود قائل اند در موجودیت
 نیز نفی شریک مے کنند و موجود غیر او تعالی را نمی دانند و مستشهد ایشان کشف است
 و پوشیدہ نیست کہ ازین قول ہدم بسیارے از اصول دین لازم مے آید و تطبیق بعضی
 از اصول تکلفات کردہ اند اما در تامل است و بعضی دیگر از اصول دین
 اصلا قابل تطبیق نیستند همچو بحث نفی صفات واجبہ حل و علا۔

عکس معرفت و اسبحانہ در جہتہ نیست مکانی و زمانی نیست قولہ تعالی۔
 اَلرَّحْمٰنُ عَلٰی الْعَرْشِ اسْتَوٰی اگر چه بظاہر موم ثبوت جہتہ و مکان است اما فی الحقیقہ
 نفی جہت و مکان میکنند زیرا کہ اثبات جہتہ و مکان فیما لیس بجہتہ و لامکان میکنند
 و این کنایہ است از بی جہتی و بی مکانی فتائل و جسمانی نیست جوہر و عرض نیست

قابل ہیچ اشارت نسبت حرکت و انتقال برے درست نسبت قیام حوادث بذات
 قدیم او تعالیٰ جائزہ نسبت ہیچ عرض از اعراض محسوسہ و محقوله متصرف نسبت داخل عالم
 نیست خارج عالم نیست و متصل عالم نیست و منفصل عالم نیست او بعالم معیت علمی است
 ذاتی و احاطہ او عالم را بعلم است نہ بذات و در ہیچ چیز حلول نہ کند و ہیچ چیز متحد
 نشود اگر کسی سوال کند کہ بعضی از صوفیہ کہ با حاطہ و معیت ذاتی قائل اند مراد ایشان
 چیست گویم ایشان از ذات تعین اول کہ وحدت است ارادہ کردہ اند زیرا کہ تعین
 را در ان مرتبہ زاید بر ذات عرض سلطانہ اعتبار نمیکند لهذا ظہور این مرتبہ را تجلی
 ذاتی میگویند ہمین تعین را در جمیع اشیاء ساری میدانند و ہمیں سریان او را احاطہ
 و معیت ذاتی میگویند و متکلمین شکر اللہ سعیم کہ از ذات بحت می خواہند کہ فوق
 ہمہ تعینات است و ہر تعینے کہ باشد زاید بر ان ذات عز شانہ می دانند و سک
 نسبت کہ آن ذات را با عالم ہیچ نسبتے نیست چہ احاطہ و چہ معیت و چہ اتصال و چہ
 انفصال پس چنانچہ ذات او تعالیٰ شانہ ہیچ وجہ در عالم نمی آید و مجہول مطلق است
 نسبت او با عالم نیز مجہول مطلق است متصل و منفصل و محیط و ساری او را گفتن از جہل
 است متکلم و غیرہ درین حکم متفق اند اما نظر متکلم کہ مکمل بنور اتباع مصطفوی است
 علیہ من الصلوٰۃ التہا و من التحیات اکملہا و توفیق افتادہ است از نظر صوفی کہ با حاطہ
 ذاتی قابل است و منشأ ادراک ایشان کشف است ہر کدام باندازہ ادراک خود
 حکم کردہ اند و ہمچنین است جمیع اختلافاتے کہ در میان متکلمین و بعضی از متاخرین
 صوفیہ واقع شدہ است حق بجانب متکلمین است و نظر صوفیہ کوتہی کردہ است و
 حقیقت سخن متکلمین را در نیافتہ۔

عنا معرفت حق سبحانہ و تعالیٰ عالم است بعلم زاید بر ذات جمیع معلومات
 واجب باشد آن معلوم یا ممکن و علم صفتے است حقیقی ذات تعلق بمعلوم ہمچنانکہ

کیفیت آن صفتہ در واجب تعالی معلوم نیست کما تعلق او بمجلومات نیز معلوم نیست
اینقدر در ادراک می آید که آن تعلق سبب انکشاف معلوم است و بسیاری از مردم
چون برین حقیقت مطلع نه شدند و غائب را بر شاہد قیاس کردند در اضطراب و بیست
ماندند۔

معرفت قدرت و ارادت صفات زائد بر ذات تعالی شانہ قدرت
عبارت از صحت ایجاد عالم است و صحت ترک آن ایجاد پس هیچ کدام از ایجاد و
ترک لازم ذات او تعالی نیستند مہربن متفق جمیع اہل ملل اند اما فلاسفہ می گویند کہ
ایجاد او عالم را برین نظر می کہ واقع است از لوازم ذات او سرت سبحانہ و تعالی
پس انکار کردہ اند قدرت را بمعنی مذکور و گمان می کنند کہ قدرت بمعنی مذکور نقص
است و اثبات ایجاد کردہ اند بزعم آنکہ ایجاد کمال است و قدرت را بمعنی
ان شاء فعل و ان شاء لم یفعل قائل اند و درین معنی با اہل اسلام متفق اند لیکن
مقدم شرطیہ اولی را واجب الصدق می دانند و مقدم شرطیہ ثانی را ممتنع الصدق
میگویند و ہر دو شرطیہ را در حق واجب تعالی صادق میگویند و ایضا فلاسفہ ارادت
را زائد بر علم نمی دانند میگویند کہ ارادت نفس علم بوجہ نظام اکمل است و آن را
عنایت می نامند و بعضی از متأخرین صوفیہ در معنی قدرت بفلاسفہ موافق اند
و مقدم شرطیہ ثانی را ممتنع الصدق میگویند و مذہب خود را از مذہب فلسفہ بان
جدای سازند کہ فلاسفہ با ارادت قائل نیستند و آن را نفس علم می دانند و ایشان
با وجود قدرت بمعنی مذکور اثبات ارادت زائد بر علم می کنند و حق سبحانہ را مرید می گویند
نہ موجب بخلاف حکماء کہ بہر ایجاد قائل اند و نفسی ارادت میکنند و این حقیر را درین
جاستہ است و آن آنست کہ ارادت تخصیص احد المقدورین است بوجہ یا لعدم
ہر گاہ جزو ثانی ممتنع الصدق است و جز اول واجب الصدق پس اثبات ارادت

برائے چہ باشد زیرا کہ تخصیص و ترجیح کہ حاصل ارادت است در متساوین مے باشد
 فخریت لالتساوی لا ترجیح فلا ارادة لهذا چون حکما از تساوی طرفین انکار نمودند اثبات
 ارادت نکردند و ارادت را بے ما حاصل خیال کردند درین سخن حکماء محق اند پس صوفیہ
 مذکور کہ با وجود عدم تساوی وجود و عدم عالم اثبات ارادت کرده اند و از حکما باین اثبات
 جدا گشته و باین قدر حق را سبحانہ مرید و مختار میگویند حاصل کلام ایشان در فرق
 ظاہر نیست مذہب ایشان بعینہ مذہب حکما است در نفی اختیار واجب تعالی و
 اثبات ارادہ کردن تقول محض است و تفوہ صرف واللہ بحق الحق و ہو بیدہ السبیل
 اگر کسی گوید کہ صوفیہ مذکورہ وجود عالم را لازم ذات حق سبحانہ نمیدانند و صدور عالم
 را از واجب تعالی با ارادت می گویند گویم کہ ہر گاہ مقدم شرطیہ ثانی بمعنی عدم ارادت
 وجود عالم ممتنع باشد و ارادت وجود عالم واجب شد ارادت را کہ مرجع احد المتساویین
 است در وجود عالم ہیچ مدخلے نشد الا اطلاق اسم ارادت بر آن و حکما نیز باین قدر ارادت
 قائل اند پس اثبات این قسم ارادت در دفع ایجاب فائدہ نمی کند و لازم مے آید از
 عدم تساوی وجود و عدم ایجاب حق سبحانہ و تعالی کما مر۔

۲ معرفت شیونات الہی فرع اند مرذات راجل شانہ و صفات او تعالی متفرع
 بر شیونات اند و السماء کا الخالق و الرازق متفرع بر صفات افعال متفرع بر السماء و سائر
 موجودات نتائج افعال و متفرع بر آنها است واللہ سبحانہ و تعالی اعلم پس معلوم شد کہ
 شیون دیگر است و صفات دیگر و اولی عین ذات اند در خارج و ثانیہ زائد بر ذات
 اند در خارج و من لم یطلع علی هذا الفرق زعم ان الشیون ہی الصفات فحکم لعینہ الصفات
 مع الذات کما ان الشیون ہی عینہ فی الخارج فلزم علیہ نفی الصفات و انکار ما علیہ
 اجماع اہل الحق من زیادۃ وجود الصفات علی الذات فی الخارج۔ واللہ بحق الحق و
 ہو بیدہ السبیل۔

عالم معرفت لیس کمثلہ شئی و هو السميع البصير حتى سبحانه وتعالى نفی
مماثلت کرد از خود با بلغ وجوده زیرا که نفی کرده مثل مثل خود را و مقصود و نفی مثل خود بود یعنی
ہر گاہ مثل اورا مثل نباشد پس اورا بطریق اولیٰ مثل نخواهد بود پس اصل مثل منتفی شد بطریق
کنایہ کہ آن ابلغ است از صریح کما قررہ علماء البیان۔

أَوْسَدَ عَقِيْبَهُ وَهُوَ السَّمِيْعُ
الْبَصِيْرُ لَفِيًّا لَلِّمَا قَلَّةِ الصِّفَاتِيَّةِ
كَمَا أَنَّ الْأَوَّلَ نَفَى لَلِّمَا قَلَّةِ
الذَّائِيَّةِ۔

بعد قول خود "لیس کمثلہ شئی" ہو اسمیج
البصیر را منقل گردانید برائے نفی مماثلتہ
صفاۃ چنانچہ قول اول نفی مماثلتہ ذائیہ
است۔

بیانش آن است کہ حق سبحانه و بصیر است و غیر اورا سمع و بصیرت و همچنین رخصت از حیوۃ و علم و قدرت
واردت و کلام پس در مخلوقات صورۃ صفات است نہ حقیقت آن پہ علم مثلاً صفت است
کہ بسبب آن انکشاف حاصل می شود و قدرت ہم صفت است کہ بان صفت افعال
آثار صدور می یابد و در مخلوق این صفات نیست بلکہ حق سبحانه و تعالیٰ بکمال قدرت خود
انکشاف درینہا خلق میکند بے آنکہ مبدأ انکشاف کہ آن صفت علم است در ایشان باشد
و همچنین افعال در ایشان خلق می کند بے آنکہ قدرت درینہا ثابت شود و سماع و رویت
ہم برین قیاس است یعنی خلق سماع و رویت بے آنکہ صفت سماع و باصرہ
داشته باشند و آثار حیات ظاہری شوند از حس و حرکت ارادی بے آنکہ حیات داشته
باشند و کلام خلق میکند بے آنکہ قوۃ فکلم پیدا می کند تا فی الباب بواسطہ تحقق آثار
صفات کہ بخلق حق سبحانه و تعالیٰ درینہا پیدا شدہ است اطلاق صفات بر اینہا کردہ
می شود بے آنکہ حقیقت صفات در ایشان متحقق شود پس ایشان نیستند مگر جامدے
چند بے حس و حرکت اِنَّكَ مَبِيْتُ وَاِنَّهُمْ هَيِّئُونَ مَصْدَقِ اَيْنَ حُنَّ اِسْتِ اَيْنَ
مبوحث بمثلے مبین شود گوئیم کہ شعبہ بازے صورتے از چوب یا از کاغذے سازد۔

خود در پرده نشسته اورا در حرکت می آرد و حرکات غریبه از و اصدار می نماید مردم
 سعادہ لوح سے دانند کہ این صورت بقدرتہ و اختیار خود حرکت می کند پس صدور حرکات
 از و ظاہر موم تحقق قدرت و ارادت می شود فی الحقیقتہ لا قدرۃ لہ دلا ارادۃ و یحین
 متوہم می شود کہ حیات ہم دارد بواسطہ حصول آثار آن نیز متوہم میشود کہ علم ہم دارد
 الارادۃ تابعۃ للعالم اگر بالفرض کلام ہم در وی ایجاد کند گویند کلام ہم دارد و درنگ
 گو سالہ سامری کہ آواز کردہ بود بے آنکہ صفت کلام داشتہ باشد و جماعتہ کہ بصیرۃ ایشان
 از غشاوہ و وہینی چپاک شدہ است مے بیند کہ این صورت جماد محض است ، هیچ
 از این صفات ندارد و صلحے است کہ این حرکات و آثار را در وی ایجاد مے کند با وجود
 این افعال و حرکات را با و منسوب مے دارند نہ بصانع میگویند صورت متحرک است نمیگویند
 کہ صانع متحرک است بلکہ میگویند کہ خالق حرکت است پس من لم یلذذ و من لم یتألم
 گنجائش ندارد چنانکہ بعضی صوفیہ گفته ولذت و الم را با و سبحانہ نسبت کردہ اند حاشا و کلا
 او تعالی خالق لذت و الم است نہ متلذذ و متألم پس چون حقیقتہ صفات ازینہا منتفی شد
 حقیقت ذات ہم ازینہا منتفی شد چہ ذات است کہ قائم بنفسہ باشد و صفات قائم با و مبد
 آثار این صفات باشد و از تحقیق بالا معلوم شد کہ خالق آثار این صفات بے توسط صفات
 و ذات او است تعالی شانہ پس ذات نیرت الالمحل ایجاد این آثار پس حقیقتہ ذات ہم
 ازینہا منتفی باشد ان اللہ خلق آدم علی صورۃ یتہ اشارت باین معنی است یعنی
 آدم را بر صورتہ ذات و صفات خود آفرید پس ثابت شد کہ نہ ذات او را مثل است
 نہ صفات او را۔

فَقَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ وَهُوَ السَّمِيعُ
 الْبَصِيرُ مَثَلٌ لِلتَّنْزِيهِ وَ
 مَكْمَلٌ لِنَفْيِ الْمَثَلَةِ لَا أَنَّهُ
 پس قول حق عزوجل "وہو السميع البصير"
 تمہیم است برائے تنزیہ و مکمل است
 مرفعی مماثلتہ را۔ نہ این کہ منافی

مَنَافٍ لِلتَّنْزِيهِ وَ مُثَبِّتٍ
لِلتَّشْبِيهِ بِمَعْنَى أَنَّ السَّمْعَ وَ
الْبَصَرَ اللَّذَيْنِ لِلْمَخْلُوقَاتِ سَمْعٌ
وَبَصَرٌ لَهُ بَلِ الْمَعْنَى أَنَّ كَلَا
سَمْعٌ وَكَلَا بَصَرٌ لَهُمْ وَإِنَّمَا
سَمِعَتْهُمُ وَرَأَوْهُمْ بِمَجَرَّدِ
خَلْقِهِ سُبْحَانَهُ بِلَا تَوَسُّطٍ
صِفَةِ السَّمْعِ وَالْبَصَرِ لَهُمْ وَإِنَّمَا
أَوْرَدَ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ مَعَ أَنَّ
جَمِيعَ الصِّفَاتِ كَذَلِكَ لِأَنَّ
تَفِيهُمَا مَعَ ظُهُورِهَا وَتَوَاتُؤِهَا
صَرِيحًا نَفْيًا لِلصِّفَاتِ الْبَاقِيَةِ
كَأَنَّهَا يَحْفَى.

تشریح یہ است و نہ آنکہ مثبت تشبیہ بان
معنی است کہ ہاں سماع و بصر کہ مخلوق را
است سماع و بصر خداوندی است جل شانہ
بلکہ معنی اش آنکہ برائے مخلوقات نہ سماع است
و نہ بصر و بجز این نیست کہ سماع و رویت
ایشان بجز خلق خداوندی است سبحانہ بجز
توسط صفتہ سماع و بصر ایشان
حق سبحانہ و تعالیٰ تخصیص سماع و بصر فرمود
حالانکہ جمیع صفات مخلوقین برین قیاس اند
از برائے آنکہ نفی نمودن این دو صفات
از مخلوقات با وجود مشروح و ثبوت این
ہر دو در مخلوقات نفی کردن است مرصفت
باقیہ ایشان را۔ چنانچہ محضی بنیست۔

پس متحقق شد کہ نہ ذات اور انوان شناخت نہ صفات اور آدمی سمجھنا نہ کہ در معرفت
ذات او تعالیٰ عاجز است و معرفت صفات او نیز عاجز است باللہ عز و جل رب الارباب
علا معرفت اعلم ان الولاية
الخاصة المحمدية على صاحبها
الصلاة والسلام مخصوصة
بالمجد وبين السالكين
الذين سمو بالمدادين
وليس للمدينين بحسب

بدانکہ ولایت خاصہ محمدیہ
علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام مخصوص
است بکسانیکہ مجذوبین ساکبین
باشند و ایشانند مسمی بمداوان
و مریدین را بحسب استعداد ذاتی
ایشان ازین ولایت خاصہ بھیج

نصیبے نصیبت۔

و مراد ما بمریدین کسانے اند کہ سلوک
الیشان مقدم بود بر جذب شان مگر
آنکہ تربیتہ نماید مراد کہ محبوبت مرید
محب را و تصرف در مرید کرده کمال
تصرف خود او را جذب عنایت کند
کہ مثل جذب و نصیبت۔ چنانچہ اہل
حالت مرحضرت امیر المؤمنین علی
ابن ابیطالب کرم اللہ تعالیٰ وجہہ
را پس الیشان بتحقیق سالک مجذوب
اند کہ بولایت خاصہ بطریق تربیت حضور
علیہ الصلوٰۃ والسلام رسیدند
و خود حضور صلی اللہ علیہ وآلہ
دروے کمال تصرف فرمودہ جذب
اوشان سچون جذب خود فرمودند
بجلاوت خلفاء ثلاثہ متقدمہ بران
حضرت کہ جذب شان بر سلوک
الیشان مقدم است چنانچہ خود حال
حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
زیرا کہ جذب خود حضور صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم مقدم است بر سلوک آن حضرت۔

رَسْتَحَدَا إِذَا تَهَمُّوا لَدَا تَبِيَّةٍ
مِنْهَا لَصِيْبٌ وَلَعَبِيٌّ بِالْمُرِيدِيْنَ
الَّذِيْنَ تَقَدَّمَ سُلُوْكُهُمْ عَلٰى
حَدْبَتِهِمْ اِلَّا اَنْ تُرِيْبَ
الْمُرَادُ الْمَحْبُوْبُ الْمُرِيْدُ
الْمَحَبُّ وَتَتَصَرَّفُ فِيْهِ
وَيُجْعَدُ بِهِ يَكْمَالُ تَصَرُّفِهِ
نَحْوَ حَدْبِهِ كَمَا هُوَ حَالُ
اَمِيْرِ الْمُؤْمِنِيْنَ عَلِيِّ بْنِ
اَبِي طَالِبٍ كَرَّمَ اللهُ تَعَالٰى
وَجْهَهُ فَاِنَّهُ سَالِكٌ مُّجْدُوْبٌ
وَحَصَلَ اِلَيْهِ وَكَلَا يَتِيْهِ
الْمَخَاصِيْةُ بِتَرْبِيَّتِهِ عَلَيْهِ
وَعَلَى اِلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ
وَكَمَالُ تَصَرُّفِهِ فِيْهِ وَحَدْبِهِ
خَلْفَاءُ ثَلَاثَةٌ اِيَّاهُ بِجِلَافِ الْخُلَفَاءِ الثَّلَاثِ
الْمُتَقَدِّمَةِ عَلَيْهِ فَاِنَّ حَدْبَهُمْ
مُقَدَّمٌ عَلَيْهِ سُلُوْكُهُمْ كَمَا هُوَ
حَالُ حَضْرَةِ الرَّسَالَةِ الْمُصْطَفَوِيَّةِ
عَلَيْهِ وَعَلَى اِلَيْهِ الصَّلٰوَاتُ وَ
التَّسْلِيْمَاتُ فَاِنَّ حَدْبَهُ عَلَيْهِ

حضرت علی
رضی اللہ عنہ

خلفائے ثلاثہ

الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ مُقَدَّمٌ عَلَى
 سَلْوِكِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 وَلَا يُتَوَهَّمُ أَنَّ كُلَّ مُجَذَّوبٍ
 سَالِكٍ لِيَصِلَ إِلَى تِلْكَ الْوَلَايَةِ
 كَلَّا بَلَى كَوَّحِدٌ وَاحِدٌ مِنْ
 أَلُوفٍ مِنْهُمْ كَذَا لِكَ بَعْدَ قُرُونٍ
 مُتَطَاوِلَةٍ لَا غَنِيَتُمْ وَجُودُهُ
 ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ
 مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ
 الْعَظِيمِ وَصَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَى
 سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَسَلَّمَ.
 ۱۳ معرفت. السَّالِكُ الْمُجَذَّوبُ
 لَهُ زِيَادَةٌ فِي الْمَعْرِفَةِ عَلَى
 الْمُجَذَّوبِ السَّالِكِ وَالْمَحَبَّةُ
 عَلَى عَكْسِ ذَلِكَ لِأَنَّ الْمُجَذَّوبَ
 السَّالِكَ رَقَابَةُ اللَّهِ تَعَالَى
 سُبْحَانَهُ مِنْ أَوَّلِ الْأَمْرِ
 إِلَى آخِرِهِ بِمُحِبَّتِهِ الْخَاصَّةِ
 وَحِدِّيَّةِ إِلَى جَنَابِ قُدْسِهِ
 بِعِنَايَتِهِ الْكَامِلَةِ وَعُنْيِي
 بِالْمَعْرِفَةِ الْمَعْرِفَةِ الْمُتَعَلِّقَةِ

وہم نکرده شود کہ ہر مجذوب
 سالک را باین ولایت خاصہ رسائی
 خواهد بود۔ کلاً۔ بلکہ اگر از ہزاراں
 یکے این چنین کس بعد از
 قرنہائے دراز پیدا آید ہر آئینہ
 وجود شریف او غنیمت بود۔
 ذالک فضل اللہ یوتیہ
 من یشاء۔ واللہ ذو الفضل
 العظیم۔

وصلی اللہ تعالیٰ علیٰ سیدنا محمد
 وآلہ وسلم۔

سالک مجذوب را در معرفت
 زیادتی است بر مجذوب سالک
 و معاملہ محبت بر عکس این است
 زیرا کہ مجذوب سالک را اللہ تعالیٰ
 سبحانہ از اول امر او تا آخر الامر بہ محبت
 خاص خود تربیت فرمودہ است و بجانب
 قدس خود او را جذب بعنایت کاملہ
 خود فرمودہ است۔

و مراد ما بمعرفت آنست کہ
 متعلق بود بتجلیات افعالہ

بِالتَّجَلِّيَّاتِ إِلَّا فَعَالِيَّةٍ مِنْ مَعْرِفَةِ
 الْأَشْيَاءِ الْكُونِيَّةِ وَالصِّفَاتِ
 الْأَصْنَافِيَّةِ الْإِلَهِيَّةِ أَمَا الْمَعْرِفَةُ
 الْمُتَعَلِّقَةُ بِالذَّاتِ تَعَالَى
 وَهِيَ عِبَارَةٌ عَنِ الْجُمْهُلِ
 وَالْمُتَعَلِّقَةُ بِالصِّفَاتِ السَّلْبِيَّةِ
 التَّنْزِيهِيَّةِ وَهِيَ مُشْتَمَلَةٌ عَلَى
 الْحَيْرَةِ وَالْمَعْرِفَةِ الْمُتَعَلِّقَةِ
 بِالصِّفَاتِ الدَّائِيَّةِ الْمَوْجُودَةِ
 وَالْمُتَعَلِّقَةُ بِالشُّؤْنِ الدَّائِيَّةِ
 الْأَعْتِبَارِيَّةِ فَالْمُحْذُوبُ وَالسَّالِكُ
 أَحَقُّ بِهَا وَأَوْلَى بِتَقَاصِيلِهَا
 أَمَا الْمَعَارِفُ الْمُتَعَلِّقَةُ بِأَيَّامِ
 الْمَقَامَاتِ الْعَشْرَةِ مِنْ
 الزُّهْدِ وَالتَّوَكُّلِ وَالصَّبْرِ
 وَالرِّضَاءِ وَغَيْرِهَا فَالسَّالِكُ
 الْمُحْذُوبُ وَجَرِيٌّ بِهَا وَتَقَاصِيلِهَا
 لِأَنَّهُ قَطَعَ تِلْكَ الْمَقَامَاتِ
 مُفَصَّلًا وَعَبَّرَ عَلَيْهَا حَرَفِيًّا
 يَعْرِفُ دَقَائِقَ كُلِّ مَقَامٍ تَفْصِيلًا
 لَا يَعْرِفُهَا الْمُحْذُوبُ وَالسَّالِكُ

یعنی معرفت اشیا کونی
 والصفات الیهیه اصنافیه اما معرفت
 که متعلق است بذات او تعالی
 و این معرفت عبارت از جهل
 است -

و (دیگر) آن معرفت که متعلق است
 بصفات سلبيه تنزیهیه و این
 معرفت مشتمل است بر حیرت
 و (دیگر) آن معرفت که متعلق است
 بصفات ذاتیه موجوده -

و (دیگر) آن معرفت که متعلق است
 بشیون ذاتیه اعتباریه پس محذوب
 سالک احق است باین چهار معرفت
 و اولی است بتفصیل اینها -

(لیکن) هر چه معرفت که متعلق است
 بمقامات عشره از زهد و توکل و صبر
 و رضاء و غیر اینها پس سالک محذوب
 لائق تر است باینها و بتفصیل آنها -
 زیرا که سالک محذوب این مقامات را تفصیلاً
 قطع نموده است و بران ترتیب عبور نموده -
 و دقائق هر مقام را تفصیل می داند -

لَا تَدْرُ طُوبَىٰ فِي حَقِّهِ تِلْكَ
 الْمَقَامَاتُ وَحَصَلَتْ لَهُ زَيْدَةٌ
 كُلِّ مَقَامٍ وَخُلَاصَتُهُ مَا لَا يَحْصُلُ
 لِلسَّالِكِ الْمَجْدُوبِ فَالسَّالِكُ
 الْمَجْدُوبُ أَيْضًا فِي الْمَقَامَاتِ
 بِإِعْتِبَارِ الظَّاهِرِ وَالصُّورَةِ
 وَالْمَجْدُوبُ السَّالِكُ أَيْضًا
 فِيهَا بِإِعْتِبَارِ الزُّبْدَةِ وَالْخُلَاصَةِ
 وَلِهَذَا ظَنَّ الْعَوَامُّ النَّاطِرُونَ
 إِلَى الصُّورِ أَنَّ الْأَوَّلَ أَيْضًا
 مِنَ الثَّانِي فِي مَقَامِ الزُّهْدِ
 وَالتَّوَكُّلِ وَالرِّضَا وَغَيْرِهَا
 غَيْرِهَا وَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ وَجُودَ
 الرَّغْبَةِ فِي الثَّانِي لَا يَبْنِي فِي تَمَامِيَّةِ
 الزُّهْدِ وَكَذَلِكَ التَّعَلُّقِ
 بِأَلْسَابِ لَا يَبْنِي فِي كَمَالِ
 التَّوَكُّلِ وَوَجُودَ الْكِرَامَةِ فِيهِ
 لَا يَبْنِي فِي الرِّضَا لِأَنَّ سُرْعَتَهُ
 بِاللَّهِ تَعَالَى وَتَعَلُّقَهُ بِالسَّبَابِ
 أَيْضًا بِاللَّهِ سُبْحَانَهُ وَكَذَلِكَ الْكُرْهُ
 حَاصِلٌ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَعَ أَنَّ

دگر، مجذوب سالک علم تقنیلی این
 مقامات ندارد زیرا کہ در حق سے این مقامات
 پیچیدہ شدہ اند و مراد را خلاصہ ہر مقام
 حاصل شدہ است کہ سالک مجذوب
 را نیست۔

بس سالک مجذوب درین مقامات بحسب
 ظاہر و صورت اتم است۔ دگر، مجذوب سالک اتم است
 درین مقامات باعتبار حاصل و خلاصہ
 فلہذا عوام کہ نظر ایشان بصورت باشد
 گمان می برند کہ سالک مجذوب از
 مجذوب سالک اتم است در مقام
 زہد و توکل و صبر و رضا و غیر این مقامات
 دگر، معلوم ایشان نیست کہ وجود رغبت
 در ثانی منافی تمامیت زہد نیست۔

وہم چنین تعلق او با سباب منافی کمال
 توکل نیست و (ہم چنین) وجود کرامت در
 منافی رضاء نیست۔

زیرا کہ رغبت او باللہ است تعالیٰ
 و تعلق وے با سباب ہم باللہ است
 سبحانہ۔ وہم چنین کرہ او ہم حاصل
 باللہ است عزوجل باوجود آنکہ۔

هُوَ كَلَامٌ الْأَوْصَافُ فِيهِ خَالِصَةٌ
 لِلَّهِ سُبْحَانَهُ فَلَا يَرِغَبُ فِي
 الدُّنْيَا إِلَّا بِاللَّهِ سُبْحَانَهُ لَا
 يَغْيِرُهُ وَتَوَكَّأَتْ رَغْبَتُهُ
 لِنَفْسِهِ فَتَنَفَسَهُ لِرَبِّهِ فَيَكُونُ
 تِلْكَ الرَّغْبَةُ فِي الْحَقِيقَةِ
 لَا حَيْلَ لِرَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ

این اوصاف دروے خالص برائے
 اللہ اند سبجانه پس رغبت در دنیا
 نمی کند مگر باللہ سبحانه لا بغیرہ او تعلقے۔
 و اگر رغبت اور برائے نفس خود گفته آید
 پس از آنجا کہ نفس او برائے رب گشته است
 پس این رغبت فی الحقیقتہ برائے رب خود
 خواهد بود عز و جل۔

۱۲ معرفت مقصود از ذکر لا اله الا اللہ نفی آلہہ باطل است چه آفاقی و چه انفسی
 آلہہ آفاقی عبارت از موجودات باطله کفر و فخر است مثل لات و عزی آلہہ نفسی عبارت
 از ہوا ہامی نفسانی کما قال تعالی اَقْرَأْتِ مِنْ اٰتِخَذُ الْاَلٰهَةَ هَوَاۗءَ اٰیْمَانٍ تَصْدِیْقِ
 قلبی کہ ظاہر شریعت بآن تکلیف فرمود در نفی آلہہ باطلہ آفاقی کافی است و در آلہہ
 باطلہ انفسی تزکیہ نفس امارہ در کار است کہ حاصل سلوک طریق اہل اللہ است ایمان
 حقیقی وابستہ بنفی این ہر دو آلہہ باطلہ است لیکن حکم ظاہر شریعت با ایمان بحد و البطل آلہہ
 آفاقی نیز متحقق میشود این قسم ایمان صورت ایمان است اما حقیقتہ ایمان منوط بابطال آلہہ
 انفسی است صورتہ ایمان را احتمال زوال است و حقیقتہ ایمان ازین احتمال محفوظ است
 چه در صورت ایمان اول نفس امارہ از انکار و کفر خود باز نہماندہ است ہمیش ازین نسبت
 کہ قلب صدقہ پیدا کردہ است با وجود منازعہ نفس امارہ و در ایمان حقیقی نفس امارہ کہ
 بالذات سرکش است بالقیاد آمدہ است و از سرکشی بازماندہ و بشرت ایمان مشرف گشتہ
 مقصود ازین تکلیفات شرعیہ تجزیہ نفس است و تخریب او چہ قلب فی حد ذاتہ منقاد
 احکام الہی است جل سلطانہ اگر جنبشی در قلب پیدا شود بواسطہ مجاورت نفس است
 تواضع زگردن فرازان نکوست : گداگر تواضع کند خوئی او است

پس تزکیہ نفس ضروری آمد تا حقیقتہ ایمان صورتہ بند و از زوال محفوظ بود تزکیہ نفس
مربوط بدرجہ ولایت است کہ عبارت از فناء و بقاء است تا بدرجہ ولایت نزد اطمینان
نفس محال است و تا نفس باطمینان نہ پیوند و بوی از حقیقتہ ایمان بمنام بیان نرسد
و از خوف زوال مصون نماند **أَلَا إِنَّ أَقْرَبَ لِلَّهِ لَخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ**
از پی این عیش و عشرت ساختن : صد ہزاران جان بباید باختن

۱۵ معرفت شرعیہ طریقہ عبارت از حقیقت شریعت است نہ آنکہ
حقیقتہ از شرعیہ جدا است طریقت عبارت از طریق وصول است بحقیقتہ شریعت نہ
امر مباین از شرعیہ و حقیقتہ پس پیش از تحقق بحقیقتہ شرعیہ حصول صورتہ شرعیہ است
فقط و حصول حقیقتہ شریعت در مقام اطمینان نفس است و وصول بدرجہ ولایت پیش
از وصول بدرجہ ولایت و اطمینان نفس صورتہ شرعیہ است چنانکہ در ایمان مذکور
شد کہ پیش از اطمینان نفس صورتہ ایمان است و بعد از اطمینان حقیقت ایمان۔

۱۶ معرفت فنا عبارت از نسیان ما و دن حق است سبحانہ بواسطہ استیلاء
شہود ہستی او جل ذکرہ بیا نش آست کہ روح انسانی مع ما تبصمنا من المراتب من الرتر
والخضی والاخضی پیش از تعلق بدن بصانع خود جل سلطانہ علمے و اثرت و نحوے از
توجہ بان جناب قدس او را متحقق بود و چون در نہاد او استعداد ترقیات نہادہ بودند
و ظہور آن استعدادات منوط بود بتعلق بدن عنصری لاجرم اولاً اورا صفتہ لغشوق و محبت
عطا فرمودند و روئے اورا اثنا باین پیکر پیولانی گردانیدند و ارتباط حسی بر وجہ کمال
در اینہا پیدا آوردند پس روح بواسطہ این تعلق بسبب کمال لطافت خویش خود را
درین محبوب ظلمانی گم ساخت و وجود خود را با توابع آن دروے فانی گردانید لہذا بسیار
از عقلاء خود را خمیر از جسد نئے انکارند و در لئے جسد امرے دیگر اثبات نئے کنند و حضرت
حق سبحانہ کہ ارجم الراحمین است از کمال رحمتہ خویش بالسنہ انبیاء کہ رجاء عوالم اند صلوا اللہ

تعالیٰ علیہم وعلیہم تسلیمانہ علی جمیعہم عموماً وعلی افضلیہم وخالقہم خصوصاً الیشیان را بجناب قدس خود
 وعودہ فرود ازان تعلق ظلمانی منع نمود قال اللہ سبحانہ قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ بُرْجِ
 راسعادت ازلی در کارگشت و رجوع قہقری نموده وواع مودت عالم سفلی کو درویش
 بعالم علوی آورد و ساعتہ فساحتہ محبت قدیم غلبہ کرد و بوسی حادثہ روئے بر سوال آورد
 تا آنکہ نسیان تمام نسبت باین محبوب ظلمانی میسر شد و اثری از محبت او نماند این زمان
 مائے جسمانی متحقق گشت و از دو خطوہ کہ درین راہ اعتبار نموده اند کہ خطوتان قد
 و صحت یک خطوہ بانجام رسانید بعد ازان اگر بعض فضل ایزدی جل سلطانہ ترقی
 ازان مقام واقع شود شروعی افتد در نسیان وجود نفس روح و توابع وجودی
 او و آناً فاناً این نسیان از یادے پیدای کند تا آنکہ خود را بنام مانسی میگردد اندو جز شہود
 حضرت واجب الوجود جل جلالہ ہیچ نمی ماند این نسیان معتبر بہ فنائے روحی است کہ
 خطوہ دوئی است ازان دو خطوہ مقصود از فرود آمدن او بعالم سفلی تحصیل این قسم
 آخر فنا بود و بدین آن این دولت میسر نمیشد

آنچه بر لیت غامض و بیجا مخفی نیست بر کمال اہل اللہ
 و ستر این است کہ مر روح را از بہر تحصیل او
 نسیان خود را ضرور لیت کہ او را با شیر او شدید
 ترین محبت و کمال مودت حاصل آید۔
 ر لیکن محبت ہیچنانکہ غلبہ او در
 مشاہد بود در امر غیب مثل این
 غلبہ نمی باشد پس کسب می باید
 کرد اولاً کمال محبت را در امر مشاہد
 کہ مفنی است بر نفس روح را پستر

وَالسِّرُّ الْغَامِضُ فِي ذَلِكَ غَيْرُ
 مَخْفِيٍّ عَلَى كَلِّ أَهْلِ اللَّهِ
 وَذَلِكَ السِّرُّ هُوَ أَنَّ الدُّرُوحَ
 لَا يَدْرِي كَيْفَ لِنَسْيَانِ نَفْسِهِ مِنْ
 شِدَّةِ الْمَحَبَّةِ وَمَا الْمَوَدَّةُ
 مَعَ الْغَيْرِ وَالْمَحَبَّةُ كَمَا تَكُونُ
 غَلْبَتُهَا فِي الشَّهَادَةِ لَا تَكُونُ
 فِي الْغَيْبِ مِثْلَهَا فَالْكَسْبُ فِي
 الشَّهَادَةِ كَمَا الْمَحَبَّةُ الْمَفْتِي

لِنَفْسِ الرُّوحِ أَوْلَا تَمَّ أَعْمَلُهُ
 فِي الْعَيْبِ لِقَاءِ نَفْسِهِ ثَانِيًا
 وَهَذَا اسْتَوْفَامِضٌ لَا يَعْرِفُهُ
 إِلَّا الْأَكَابِرُ مِنَ التَّرَقَاءِ
 بَقِيَ الْقَلْبُ الْمُعْتَبَرُ بِالْحَقِيقَةِ
 الْجَامِعَةِ وَهُوَ تَالِخٌ لِلرُّوحِ
 حَيْثُ فَمَا ارْتَقَى مِنْ مَكَانِهِ
 إِلَى مَكَانِ الرُّوحِ حَصَلَ لَهُ
 هَذَا اللَّسْيَانُ بِتَبَعِيَّةِ الرُّوحِ
 وَفِي لِقَائِهِ

این محبت را در غیب ثانیاً محمول کن
 تا کہ فنائے نفس بر دے مترتب شود
 این ستر غامض را نمی دانند مگر اکابر عرفا
 باقی ماند قلب کہ معتبر است بحقیقت
 جامع پس این حقیقت درین وقت
 تابع است مر روح را پس چون
 این حقیقت از مکان خود بمکان روح
 ارتقاء حاصل نمود پس او را ہم این
 لسیان بتبعیت روح حاصل آمد و فانیہ
 بفنائے روح گشت .

و اما نفس پس تزکیہ او بر رسیدن است در مقام قلب بعد از ارتقاء قلب بمقام روح و صاحب
 عارف کہ شیخ الشیوخ است لسیان مذکور را در مادہ نفس اثبات نمی کند و کمال طہارت او
 را جز وصول بمقام قلب نمیگوید، اما این ضعیف میگوید کہ لسیان مذکور در مادہ نفس نیز
 متحقق میشود لیکن بعد از ارتقائے نفس از مقام قلب بمقام روح پس نفس را ہم فناء
 متحقق میشود چنانکہ قلب را این نفس است کہ بعد از حصول اطمینان رجوع بر خود
 کرده است و از مقام قلب بمقام قلب پیوستہ و راضی و مرضی گشته حق سبحانہ و تعالی
 در شان او می فرماید يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمَطْمِئِنَّةُ، ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْجِيَّةً
 تا در مقام قلب است کہ شیخ الشیوخ از ان خبر داده است و آن را مطمئنه نامیده لسیان
 مذکور در حق او مفقود است بلکہ اسم اطمینان نیز در ان موطن او را نمی شناسد مزکی شده است
 اما تا باطمینان نہ پیوستہ است مقام قلب موطن تقلب است اطمینان ضد است پس
 خروج از ان مقام شرط اطمینان باشد ہم بر کس اینجا نہ سرد ذلک فَضَّلَ اللَّهُ يُؤْتِيهِ

مَنْ يُشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْقَضَى الْعَظِيمِ أما معاملة که با قالب است سوامی اعمال بخارج
 که شریعت مصطفویہ علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام بان تاطق است از دائرہ ولایت محرفہ
 خارج است و از ہر دو طریق جذبہ و سلوک بیرون است زیرا کہ درائے تصفیہ قلب تزکیہ
 نفس است و اطلاع ندادہ اند بر علوم و معارف آن مقام مگر اقل قلیل را از اکابر اولیاء اللہ
 و چون بیچسپس درین باب تفصیل سخن نراندہ است و در کلام ربانی و احادیث نبوی
 علیہ الصلوٰۃ والسلام اگر چه مذکور است اما با اشارت و رموز است این ضعیف نیز درین اوراق
 از ان سخولہ سخن نمی راند و اقتصار بہ مراتب اعلیہ مرتبہ ولایت معروفہ می نماید اگر ثانی الحال
 در مستمعان ہم این سخن در یافت با نذر و دریافت خود ہم مستمعان سخن درین باب خواهد را
 انشاء اللہ تعالی و ہو سبحانہ الموفق والمہم للصلوٰۃ باید دانست کہ لازم نیست کہ ہر کرا
 فنائے روحی پیشتر شود فنا قلبی ہم پیشتر شود این قدر ہست کہ قلب را میلے بجانب روح کہ در
 رنگ پدر است مراد را پیدا می شود و اعراض از نفس کہ در رنگ باور است حاصل میگردد و اگر
 این میل و غلبہ کند و تمام او را بجانب پدر بکشد و بمقام او رساند آن زمان بصفت پدر کہ فنائے
 ہست منتحقق میشود و همچنین است حال نفس کہ فنائے روحی و قلبی مستلزم او نیستند غایت ربانی الباقی
 نفس را بجانب پسر کہ قلب است میلے و کشتے پیدا می گردد و اگر این میل غلبہ کند و بر مرتبہ
 پسر باز کہ بمقام پدر صلاح رسیده است برساند ناچار بصفۃ پسر کہ متخلق بخلاق پدر است
 متصف گردد و فنائے حاصل کند و مراتب سہ گانہ کہ فوق روح اند ہمیں حال دارند کہ
 فنائے روح مستلزم فنائے اینہا نیست آری اگر در وقت ہیوط روح آن مراتب سہ گانہ کلا
 او بوضو بموافقیت روح در وقت ہیوط کردہ باشند و غلبہ محبت بمع در آنہا است کردہ باشد
 و بر مرتبہ نیسان انفس اینہا رہا نیدہ بودی شاید کہ در وقت رجوع قہقری فنا نسبت بالشیان
 کلا او بعضا راہ یابد و در رنگ روح فانی گردند پوشیدہ مانند کہ رفع خواطر از قلب بالکلیہ
 علامت نیسان است مراد و ان حق را بجانہ زیرا کہ نفس خطہ قلبی عبارت از حصول فی

است از اشیاء و خطور آن است در خاطر ابتداء و تذکراً و حصول و خطور نفس علم است و چون
 خطرہ بالکل منتفی شد تا بعد می که اگر تکلف بیارند نیاید اگر یادش بدین یادش نیاید
 پس علم بالکلیہ زائل گشت و زوال علم بہمان نسیان است کہ در فنا معتبر است، این برت
 نہایت بیان مقام فنا و از مشائخ ہیچکس باین تفصیل درین مقام سخن نکرده است بیش
 از نسیان مآد دن حق سبحانہ از فنا تعبیر نہ نموده و هنوز گنجائش سخن بسیار است اگر توفیق
 خداوندی جل سلطانہ مدد فرماید ازین ہم تفصیل تر سخن خواهد کرد کہ این مقام محل غلط
 طلاب است واللہ سبحانہ اعلم بالصواب۔

۲۷ معرفت گاہ باشد کہ نظر سالک بر عالم ارواح افتد و آن عالم را بواسطہ مناسبت
 بمرتبہ و جوب اگر چه آن مناسبت بحسب صورت باشد حق می انگار و شہود آن عالم را
 شہود حق جل سلطانہ تصور می نماید و بآن مخلوط و ملتمذ می گردد و چون عالم ارواح را
 بعالم اجساد نحو می از تعلق حاصل است مشہود آن عالم را درین عالم مشہود وحدت در کثرت
 می نماید و حکم باحاطہ ذاتیہ و معیت ذاتیہ می کند و باین تخیلات راہ ترقی و وصول بمطلوب
 حقیقی بر سالک مسدود می گردد و خسترا گر ازین مرتبہ او را نگذرانند و از باطل بحق نبرند
 بعضی از مشائخ درین مقام سی سال روح را بخدائے پرستیدند و چون ازین مقام
 گذرانیدند شاعری آن را دانستند اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ
 لَوْلَا اَنْ هَدَاَنَا اللّٰهُ، لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلٌ رَبِّنَا بِالْحَقِّ۔

۲۸ معرفت بعضی از مشائخ کہ انکار وجود صفات واجبہ جل شانہ کردند و صفات را
 در خارج عین ذات گفته اند بواسطہ آن است کہ ایشان در مرتبہ تجلیات صفاتیہ اند
 صفات ایشان را مریائے شہود ذات جل سلطانہ شدہ اند و حکم برآة اختفاء است از
 نظر رانی پس لاجرم صفات بحکم مرآئینتہ از نظرشان مخفی گشتہ اند و چون صفات را
 نمی بینند حکم می کنند کہ عین ذات اند در خارج و در مرتبہ علم کہ تغایر صفات با ذات

تعالیٰ و تقدس اثبات کرده اند بواسطہ آنکہ تا نفی صفات با کلیہ لازم نیاید۔

و لو انّ هو لآء البعض عرجاً
عن هذا المقام وخرج شهودهم
عن مآيا الصفات علموا
الا من على ما هو عليه و
عرفوا انّ حكم علماء السنّة
يوجب الصفات الزائدة
على الدّات صحیح مطابق
للواقع مقتبس من مشکوٰة
النّبوة على صاحبها الصلوة
والسلام والتّحيّة۔

و اگر این بعض کسان عروج ازین مقام
حاصل شدے و از مریایے صفات
شہودشان در گذشته ہر آئینہ
معلوم کردندے حقیقتہ معاملہ
را چنانچہ در واقع است۔ و
دانستندے کہ آنچه علماء اہل سنت
بوجود صفات زائدہ بر ذات حکم نموده
اند صحیح مطابق نفس الامر است (زیرا کہ)
از مشکوٰة نبوت مقتبس است علی صاحبہا
الصلوة والسلام والتّحيّة۔

۲۹ معرفت کسے را بعض فضل منجا ہند کہ بدولت ترقیات مشرف سازند در ہر مقام

اور فنا و بقا ازانی میدارند تا زمانیکہ در مقام تحت فنا و بقا متحقق نشود و عروج
از ان بقوق متصور نیست سنّة اللّٰہ الّتی قد خلّفت من قبلہ و لکن تجد لسنّة اللّٰہ
تبدیلید، عزیزے میفرماید بکفر و باسلام کیساں نگرے کہ ہر یک نہ دیوان او دفتر بیت،
بکفر و اسلام کیساں نگرے ستن در وقت غلبہ توحید است و افراط سکر کہ در مقام جمع صرف است
و آن موطن فنا و استہلاک است و این دیدن باختیار سالک است پس ہر آئینہ مغایر باشد
و ہر سائے را کہ ازین مقام گذرانند و بمقام فرق بعد الجمع نرسانند بوی از اسلام حقیقی بمشام
جان او نخواہد رسید و در کفر حقیقی محبوس ابد خواهد ماند و مرضی حق سبحانہ را از نامرضی او
تعالیٰ امتیاز نتواند کردہ ہر کس کہ گشتہ گشت از ان حال ہندش نہ اگر چہ بتبذیرت مسلمان نمیرد
حال ہندوی منہجی از ظلمت استتار است کہ مناسب مقام کفر است بمسلمانی مناسبے ندارد

و همچنین کہ در مرتبہ شریعت عدم امتیاز میان اسلام و کفر کفر شرعی است و در مرتبہ حقیقتہ
عدم امتیاز میان این ہر دو کفر حقیقتہ است و ایضاً پیش از ظہور غلبہ حال عدم امتیاز میان
اسلام و کفر چنانکہ نزد اہل شریعت کفر است نزد اہل حقیقتہ نیز کفر است و مذموم اگر اختلافی
ہست میان اہل شرعیہ و اہل حقیقتہ در صورت غلبہ حال است در رنگ منصور حلان کہ مغلوب
حال بودہ است اہل شریعت بکفر او حکم کردہ اند نہ اہل حقیقت اما نزد اہل حقیقت ہم منقصت
و انگیراوست از کاملان نمی شمردند و از مسلمانان حقیقی نمی انگارند این شعر منصور باین معنی شاعر
است

كَفَرْتُ بَيْنَ اللَّهِ وَالْكَفْرِ وَاجِبٌ بادین خدا کے کفر نمودہ ام و دین کفر بنزد من
لَدَيْهِ وَعِنْدَ الْمُسْلِمِينَ قَبِيحٌ ضروریست و نترزد عام مسلمانان قبیح است

پس پیش از ظہور غلبہ حال تقلید را باب احوال نمودن و تمیز ناکردن از بے تمیزی است و
الحاد و زندقہ، و کفر شریعت و حقیقتہ است عاذنا اللہ سبحانہ و جمیع المسلمین من امثال
ہذہ التقلیدات شایان شان تقلید علوم شرعیہ است نجات ابدی منوط بتقلید حنفی و شافعی
است اقوال بنیہ و شمعی رحمہم اللہ از برای دو مصلحت بکار می آیند پیش از ظہور احوال
استماع این اقوال طالبان را تشویق بآن احوال مے بخشد و وجد پیدا مے آرد بعد از ظہور
احوال ہمیں اقوال را مصداق محکم احوال خود مینمایند و بشیر این دو مصلحت اقوال
ایشان را دانستن و غور کردن در آن ممنوع است احتمال ضرر غالب است عاقلان
در محلی کہ توہم ضرر باشد اقدام نمی نمایند فکیف کہ ظن غالب باشد۔

عنا معرفت۔ بعضی از مشائخ طریقت قدس سرہ در سکرد غلبہ حال گفتہ اند کہ کافر
در رنگ مومن و اصل مقصود حقیقی است اگر چہ راہ وصل شان متباہن و متغایر قناد
است چہ کفار از راہ اسم المفضل میرسند و اہل اسلام از راہ اسم الہادی و امثال این
سخنان درین مقام بسیار گفتہ اند و جماعہ دیگر از مشہدان این طائفہ علیہ رین باب از

راه تقلید محض یا در وقت ظهور نور توحید صوری نیز سخنان بسیار رانده اند و سادہ لان ا از
 راه برده حقیقتہ این سخن بزنگ دیگریست کہ برا کا بر اہل اللہ کہ باستقامتہ حال مشرف
 اند منکشف ساختہ اند ششمہ ازان در تحریری آید باید دانست کہ در اثناء راہ بر سالک
 قرب سبحانہ و معیتہ او سبحانہ باشیاء ای شئی کان ظاہری سازند و سالک در ان وقت
 ذات او را سبحانہ باہر شئی می یابد و حکم معیت ذاتیہ و قرب ذاتی و احاطہ و سرمان ذاتی
 میکند درین قرب و معیت جمیع اشیاء را متساوی می داند مؤمنان کان ذلک الشئی
 او کافر اہمیں قرب و معیت جماعہ را باعث حکم سابق شدہ است کما تری و ارباب صحو
 و تمیزی دانند کہ بر تقدیر قرب و معیت ازان حضرت جل سلطانہ لازم نمی آید کہ ایشان
 نیز بویہ قرب باشند و بادی باشند چہ قرب و وصل باعتبار علم است و علم در کافر
 مفقود است بلکہ در مادہ عامہ مؤمنین نیز اطلاق وصل نمی کنند تا زمانیکہ بدرجہ لایت
 نرسد و باقی باللہ نشود و اصل نسبت مذہب کا بر اولیاء اللہ این است بزرگے می
 فرماید دورت نزدیک تر از من بمن است چہ این است مشکل کہ من از وی دورم
 این دوری باعتبار عدم علم است بقرب او تعالی ذوقاً بلکہ گویم کہ منشاء ضلالت و
 مبدع غیبات ہمین عبد است و پس ازان جناب تعالی و تقدس ہمہ خیر و ہدایت منافع
 است و ہمان ہدایت بواسطہ غربت محل معنی ضلالت پیدا میکند ہر چند آن معنی
 نیز بخلق حق است سبحانہ و تعالی امثل او مثل غذائے صالح است کہ در مرضی بواسطہ
 اخلاط ردیہ و مراد فاسدہ ہمان غذائے صالح مادہ فساد مزاج و مایہ سخرابی بنیہ میگردد
 پس اسم المضل بر آن حضرت جل و علا باعتبار خلق ضلالت است در ایشان و آن
 ضلالت مقتضای ذوات ایشان است بخلق حق سبحانہ و تعالی بوجہ آمدہ است پس
 ایشان را مناسب است باسم المضل نسبت الا آنکہ در ایشان ضلالت خلق کردہ است و
 این اسم را نیز با قطع نظر از خلق مذکور بانحضرت تعالی نشانہ مناسبی نسبت بخلاف اسم

الہادی کہ باوجود قطع نظر از خلق ہدایت در ایشان این اسم را مناسبیت بذات است
تعالی و تقدس چہ منشأ ہدایت خیر و کمال است و منشأ ضلالت شر و نقصان و الاول
لائی بجانب قدس تعالی و الثانی لایلیق لانه الخیر المحض و ایضا ضلالت را بمضل ہیچ
مناسبت نیست۔

إِلَّا يَكُونُهَا مَخْلُوقَةً لَهُ
لِشْرَاطِهَا الصِّرَافَةِ وَكَمَالِ
الْمَحْضِ۔

مگر با بودن اینها مخلوق او تعالی
ازیرا کہ در ایشان شرارت محض است
و ذات او تعالی کمال محض است۔

و ہدایت را بہادی غیر از مناسبیت مخلوقیہ مناسبیت دیگر ہست و ہوا الخیریتہ و الکمال
فیہا کما مرت الاشارة الیہ انفا پس ضال را بمضل راہ نیست و مہندی را بہادی راہ است
لِعَدَمِ مَنَاسِبَةِ الْجِهَةِ الْمُشْتَرِكَةِ
بَيْنَهُمَا فِي الْأَوَّلِ وَهُوَ الضَّلَالَةُ
وَوْجُودِ مَنَاسِبَةِ الْجِهَةِ الْمُشْتَرِكَةِ
فِي الثَّانِي وَهُوَ الْهُدَايَةُ
فَالْمُهْتَدِي يَصِلُ بِتَوَسُّطِ
الْهُدَايَةِ إِلَى الْهَادِي وَ
الضَّالُّ لَا يَصِلُ بِتَوَسُّطِ
الضَّلَالَةِ إِلَى الْمُضِلِّ كَمَا لَا
يَخْفَى۔

سبب نہ بودن مناسبیت ہمت
کہ مشترک باشد در میان ہر دو
در اول کہ ضلالت است و برائے
وجود مناسبیت ہمت کہ مشترک است
در ثانی و آن ہدایت است پس مہندی
را وصول بہادی بتوسط ہدایت است۔
و ضال را وصول بمضل بتوسط
ضلالت کائن نیست چنانچہ
مخفی نیست۔

این سخن بمثالی روشن گردد صفرائی کہ شیرینی بواسطہ فساد مزاج او تلخ است نمیتوان
گفت صفرائی و اصل شیرینی است از راہ تلخی چہ در شیرینی تلخی اصلاً موجود نیست
ہمان شیرینی بواسطہ فساد مزاج صفرائی معنی تلخی پیدا کرده است و این تلخی اگر چہ

بغرض پیدا شده اما مانع وصول صغری بشری است پس ضلالت فی الحقیقه مانع وصول
 ضلالت بمصل باشد نه باعث مثال دیگر آنکه قطبی آب نیل را خون می یافت بواسطه من
 قلبی و غلبه عناد موسی علیه السلام هیچ عاقل نمیگوید که قطبی و اصل آب است از راه خون
 بلکه خون مانع وصول است آب و دموی در آب هیچ نسبت از فساد مزاج قطبی حادث
 شده است مانع وصول آب گشته است نه پس این جماعت قرب حق سبحانه را
 ملاحظه نمود و جانب بنده را ملاحظه نمانوده حکم بقرب بنده بحق سبحانه کرده اند و در غایت
 و شاید تفرقه نموده اند و ارباب صحیح و تمیز صاحب فرق اند حکم بانچه مطابق واقع است کرده
 اند و اللہ سبحانه اعلم و هو حق الحق و بیداری اسبیل و آنکه گفته بودیم که در اثناء راه قرب حق
 سبحانه و تعالی برسانک ظاهری می شود زیرا که منتهمیان قرب حق سبحانه و تعالی را با اشیاء
 قرب علمی میدانند و معیت و احاطه و سر بیان نیز علمی است موافق علماء اهل حق اند و
 از علم سابق مستغفر اند ذات او را تعالی و تقدس با عالم هیچ نسبتی نمیدهند و هر نسبتی که
 واقع شده است بصفات او سبحانه فرود می آرد او را بیچون و بیچگون می دانند اثبات
 نسبت منافی این معنی است پس قرب و معیت که باعتبار ذات باشد از هر دو طرف
 مسلوب می دانند **ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ**
ع ۳ معرفت سیر و سلوک عبارت از حرکت در علم است که از مقوله کیف است حرکت این
 این جا گنجایش ندارد پس سیر الی اللہ عبارت از حرکت علمی است که از علم اسفل بعلم اعلی
 میرود و از ان اعلی با اعلی دیگر

تا آنکه بعلم واجب تعالی منتهی
 شود پس از آنکه علوم ممکنات را
 کلیتاً قطع نموده است و جمله علوم ممکنات را
 بزوال آورده و این حالت معبر یقیناً است

إِلَى أَنْ يَنْتَهِيَ إِلَى عِلْمِ الْوَجِبِ
 بَعْدَ طَيِّبِ عُلُومِ الْمُمْكِنَاتِ كُلِّهَا
 وَرِوَالِهَا بِأَسْوَأِهَا وَهَذِهِ
 الْحَالَةُ هِيَ الْمَعْبُورُ بِالْفَنَاءِ

وسیر فی اللہ عبارات از حرکت علمیه است در مراتب و جوب از اسماء و صفات و شئون
اعتبارات و تقدیبات و تنزیلات -

إِلَى أَنْ يَنْتَهِيَ إِلَى مَرْتَبَةِ الَّتِي
لَا يُمْكِنُ التَّخَيُّرُ عَنْهَا بِعِبَارَةٍ
وَلَا يُشَارُ إِلَيْهَا بِإِشَارَةٍ وَ
لَا تُسَمَّى بِاسْمٍ وَلَا تُكْنَى بِكُنَايَةٍ
وَلَا يُعْلَمُهَا عَالِمٌ وَلَا يَدْرِكُهَا
مُدْرِكٌ وَهَذَا السِّيَرُ
مُسَمًّى بِالْبَقَاءِ

تا آنکه بمرتبہ برسد کہ از ان مرتبہ
بہیچ عبارتے تعبیر نمی توان کرد -
و نہ با اشارتے اشاره توان نمود -
و نہ با اسمی مسمی توان کرد و نہ بکنایتے
از و تعبیرے آید نہ علم بہیچ عالم بآن مرتبہ
رسد و نہ ادراک بہیچ مدرک درک او نماید
و این سیر مسمی بہ بقاء است -

وسیر عن اللہ باللہ کہ سیر ثالث است عبارة از حرکت علمیه است کہ از علم اعلیٰ العلم اسفل فرود
می آید و از ان اسفل باسفل دیگر -

إِلَى أَنْ يَرْجِعَ إِلَى الْإِمْكَنَاتِ
رَجُوعَ التَّهْقُوتِ وَيُنْزِلُ
عَنْ عُلُومِ مَرَاتِبِ الْوُجُوبِ
كُلِّهَا وَهُوَ الَّذِي لَسِيَّ اللَّهُ
بِاللَّهِ وَيَرْجِعُ عَنِ اللَّهِ بِاللَّهِ
وَهُوَ الْوَاحِدُ الْفَاعِلُ وَهُوَ
الْوَاحِدُ الْمُحْجَرُ وَهُوَ الْقَرِيبُ الْبَعِيدُ

تا آنکه بکنات رجوع نماید
چنانچہ رجوع پس پشت گردندہ باشد
پس از علوم جمیع مراتب و جوب نزول
نماید - و این کس است کہ لسیان اللہ
بہ اللہ کردہ است و رجوع عن اللہ باللہ
کردہ است و این کس است واحد و فاعل و
واحد و محجور و قریب و بعید -

وسیر رابع کہ سیر در اشياء است عبارة از حصول علم اشياء است شیاً فشیاً بعد زوال
علوم الاشياء است -

ثَبْتًا فَثَبْتًا بَعْدَ زَوَالِ عُلُومِ
و این حصول علم ، درجہ بدرجہ است

۱۲ لَا شَيْءَ كَلَّمَهَا فِي السَّيْرِ الْأَوَّلِ
 فَاسْتَيْدِرَّ الرَّابِعُ مُقَابِلَ لِلْسَّيْرِ
 الْأَوَّلِ وَالسَّيْرُ الثَّلَاثُ لِلثَّانِي.

بعد از زوال علوم جمیع اشیاء در
 سیر اول پس سیر رابع مقابل سیر اول است
 و سیر ثالث مقابل ثانی است.

کما تری و سیر الی اللہ و سیر فی اللہ از برای تحصیل نفس و لایت است، که عبارت از
 فناء و بقاء است و سیر ثالث و رابع از برای حصول مقام دعوت است که مخصوص
 بانبیاء مرسل است صلوات اللہ تعالیٰ و تسلیما ته علی جمیعهم عموماً و علی افضلهم خصوصاً و
 متابعتان کمل انبیاء را علیهم الصلوة و التسلیما ت از مقام دعوة نیز نصیب است
 کما قال اللہ تعالیٰ قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي اَدْعُو اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصِيْرَةٍ اَنَا وَمَنْ اتَّبَعَنِيْ

۳۲ معرفت جماعت که بحسب قطرة بحضور و توجیه مجبول اند و هیچ کسب در آن
 توجیه مدخلی نیست سرش آن است که روح را پیش از تعلق ببدن نخورے از توجیه و حضور
 حاصل بود چون او را ببدن عنصری متعلق ساختند و نسبت تعشق در میان آمد تمامه
 متوجه بدن گشت بطرفی که خود را و احوال ماضی خود را تمام فراموش ساخت جماعه
 را از اینها بواسطه قلبه توجیه بامر دیگر توجیه سابق بالکلیه فراموش نشد و اثر آن با وجود تعلق
 ببدن باقی ماند پس ناچار این توجیه محتاج بتحمل و کسب نباشد لیکن باید دانست جماعه
 که تمام فراموش کرده اند اگر بعد از تعلق ببدن ایشان را عروجه واقع شود از جماعه
 اولی سبقت نمایند اگر چه جماعه اولی نیز ترقی کنند چه فراموش کردن بالکلیه تمام
 منوجه بمعشوق خود شدن که بدن است از لطافت استعداد خبر می دهد که بهر که روی
 آرد همان شود غیر او را تمام فراموش سازد بخلاف در صورت عدم نسیان احوال سابق
 که قصور در توجیه بمعشوق مفہوم می شود و اللہ سبحانہ اعلم۔

۳۳ معرفت در سابقان چونکه حضور از اول آمده است تواند بود که آن حضور
 در کلیه ایشان سرایت کند و بصراحت حکم بصیرت گیرد و ظاهر ایشان حکم برنگ

این
 تمام
 ماضیه

باطن منبغ شود، اما سرائی که در محبوبان است دیگر است چه محبوبان تمام از خود برآمده
 با و باقی گشته اند و هر ذره از ذرات وجود ایشان با و باقی گشته است بخلاف
 سابقان که بقایا وجودشان بر حال خود است و بخود باقی اند نه با و نه انشیش رنگ
 او گرفته اند.

حق سبحانه و تعالی میفرماید و کسیت
 صادق نزد گفتن از و تعالی - (و فرموده)
 اللہ تعالیٰ بر بندگان ظلم نکرده بلکه خود بودند
 بر نفوس خود ظلم کننده گان - یعنی نمودن ظلم
 از و تعالیٰ و اثبات این ظلم مرعباد را ظاهر
 است زیرا که خلق خداوندی (مرعباد را بر کفر
 و معاصی و ایمان تابعت مرارده ایشانرا -
 یعنی خیر یا شر را) (دارده ایشان تالیح است
 مر علم ایشانرا بخیر و شر که هر دو را در شرع بیان
 کرده اند و این هر دو کیسان مقدریند گان اند
 پس چون نیکیان اراده شر کنند که شرارت او
 بیان شده است پس حق سبحانه خلق آن شر
 فرماید چنانچه خود اراده کرده باشند - و حالانکه
 خود ایشان ترک آن خیر نمودند که مقدر اینان بود
 و در شرع خیر بودن آن بیان کرده شده بود -
 پس اللہ تعالیٰ بر ایشان هیچ ظلم نکرده است
 لیکن ایشان بر نفس خود ظلم کرده باشند اما بودن و

ع ۳۲ معرفت قال الله سبحانه
 وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا وَمَا
 ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ كَانُوا
 أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ - نَفَى
 الظلم عنه سبحانه وإثبات
 الظلم لهم ظاهر لأنه أتبع
 خلقه إرادتهم التالفة
 بعينهم بالخير والشر المبين
 في الشرع المقدورين لهم
 على سوائهم فهم أرادوا
 الشر المبين شوارثة
 فخلق سبحانه كما أرادوا
 وهم تركوا الخير المقدور
 المعلوم خيريته بحسب الشرع
 فما ظلمهم ولكن كانوا أنفسهم
 يظلمون بغير أن قدس لهم و
 إرادتهم أيضا مخلوقتان

لِلّٰهِ سُبْحٰنَهُ وَهُوَ لَا يَنْفِي
 الظُّلْمَ عَنْهُمْ لِأَنَّهُ سُبْحٰنَهُ
 خَلَقَ قُدْرَةً لِّسَبْتِهَا إِلَى
 الْخَيْرِ وَالشَّرِّ سَوَاءٌ لَا أَنَّهُ
 تَعَالَى خَلَقَ قُدْرَةً الشَّرِّ فِيهِمْ
 بِمَا قُدْرَةُ الْخَيْرِ لِيَكُونُوا مَجْزُورِينَ
 عَلَى فِعْلِ الشَّرِّ وَكَذَلِكَ الْإِرَادَةُ
 الْمَخْلُوقَةُ تُرْجَحُ أَيْ طَرَفِ
 كَانَ مِنَ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ لَعَدَّ الْعِلْمَ
 بِهِيَمَا فَالْعَبْدُ مَعَ عِلْمِهِ
 بِالشَّرِّ شُرْعًا اِخْتَارَ
 ذَلِكَ الشَّرَّ مَعَ اسْتِوَاءِ
 لِسَبْتِهِ قُدْرَتِهِ إِلَى الْخَيْرِ وَ
 الشَّرِّ جَمِيعًا وَكَذَا صَحَّ لَهُ
 بِحَسَبِ الْإِرَادَةِ تَخْصِيصُ أَحَدِ
 الْمَقْدُورِينَ بَدَلِ الْآخَرِ فَمَا ظَلَمَ
 عَلَيْهِ إِلَّا نَفْسَهُ وَمَا ظَلَمَهُمْ
 اللَّهُ سُبْحٰنَهُ وَكَذَلِكَ
 الْعِلْمُ وَالْقَضَاءُ الْآسَرُ لِيَتَّيَنَ
 لَا يَنْفِيَانِ الظُّلْمَ عَنِ الْعِبَادِ
 لِأَنَّهُ سُبْحٰنُهُ عِلْمٌ وَرَقَضَى

ارادہ ایسان مخلوق حق سبحانہ و تعالیٰ پس
 نفی ظلم از عباد نمی تواند نمود زیرا کہ حق
 سبحانہ و تعالیٰ در ایشان قدرتی خلق
 فرموده کہ نسبت او بخیر و شر یکساں
 است نہ انکہ فقط قدرت شر خلق
 نموده است تا کہ ایشان باین قدرت
 مجبور بودند بر فعل شر۔

و ہم چنین ارادہ کہ در ایشان خلق شدہ است
 ترجیح بر طرف می نماید خواه خیر باشد یا شر بعد از علم بہر
 پس حاصل آنکہ امندہ با وجود علم بشر از
 جہت شرع اختیار این شر نموده است۔
 با آنکہ قدرت او را نسبت بخیر و
 شر ہر دو یکساں است۔ و ہم چنین
 مراد را جائز بود بحسب ارادہ خود کہ
 تخصیص احد المقدورین (از خیر و شر) بدل از کند
 پس برودے ظلم نکرده مگر نفس او و حق سبحانہ
 و تعالیٰ هیچ ظلم نکرده بر ایشان۔
 و ہم چنین علم خداوندی و قضاء او کہ از لی اند
 ظلم را از بندگان نفی نمی کنند۔

زیرا کہ حق سبحانہ و تعالیٰ در ازل عالم
 بودہ و قضاء فرمودہ کہ سلطان بندہ

از جانب فعل شر را اختیار کرده است
 و جانب خیر را با اختیار خود ترک نموده -
 پس ابرین تقدیر، علم و قضاء هر دو
 مؤکد اختیار بنده اند نه منافی آن -
 چنانچه شخصی که بعضی مغیبات او را
 کشف شوند و معلوم کند و حکم نماید که فلان
 شخص با اختیار خود فلان فعل عنقریب خواهد
 کرد پس این علم او و این حکم او اختیار فلان
 کس را سلب نمی کنند پس همچنین علم و
 قضاء الهی جل شانہ سلب اختیار از
 بنده نمی کنند -

والله سبحانه وتعالى اعلم بحقیقه الحال
 و صلی الله تعالی علی سیدنا محمد و آله و سلم
 و این مسئله از مشکلات مسائل
 علم کلام است که بر حقیقت آن
 جز علماء را سخنین را
 اطلاع نیست و اله سبحانه
 الموفق .

فِي الْأَنْزِلِ أَنَّ الْعَبْدَ
 الْفَلَانِيَّ إِخْتَارَ مِنَ الْفِعْلِ
 جَانِبَ شَرِّهِ وَتَرَكَ الْخَيْرَ
 بِإِخْتِيَارِهِ فَالْعِلْمُ وَالْقَضَاءُ
 يُؤَكِّدَانِ إِخْتِيَارَهُ وَلَا يَنْفِيَانِهِ
 كَمَا أَنَّ الشَّخْصَ الَّذِي كُوشِفَ
 بَعْضَ الْمَغْيِبَاتِ عِلْمٌ وَحُكْمٌ أَنَّ
 الْفَلَانِيَّ سَيَفْعَلُ بِإِخْتِيَارِهِ
 هَذَا الْفِعْلَ فَهَذَا الْعِلْمُ
 وَالْحُكْمُ كَمَا لَا يَنْفِي إِخْتِيَارَهُ
 فَكَذَلِكَ الْعِلْمُ وَالْقَضَاءُ
 الْإِلَهِيُّ جَلَّ شَانُهُ لَا يَنْفِيَانِ ذَلِكَ
 وَاللَّهُ سُبْحَانَهُ أَعْلَمُ بِحَقِيقَةِ الْحَالِ
 وَصَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَى سَيِّدِنَا
 مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَسَلَّمَ وَهَذِهِ الْمَسْئَلَةُ
 مِنْ مَعْضَلَاتِ مَسَائِلِ الْكَلَامِ
 لَمْ يَطَّلِعْ عَلَيْهَا إِلَّا الرَّاسِخُونَ
 مِنَ الْعُلَمَاءِ وَهُوَ سُبْحَانَهُ الْمُؤَفَّقُ

عنا معرفت قطب ابدال واسطه وصول فیوض است که بوجود عالم و بقاء آن تعلق
 دارد و قطب ارشاد واسطه وصول فیوض است که بادشاد و هدایت عالم تعلق دارد پس
 تخلیق و ترزیق و ازاله بلیات و رفع امراض و حصول عافیت و صحت منوط بفیوض

مخصوصہ قطب ابدال است و ایمان و ہدایت و توفیق حسنات انابت از سیات نتیجہ فیوضات قطب ارشاد است و قطب ابدال در ہمہ وقت در کار است و خلو عالم از وی متصور نیست کہ نظام عالم با و مربوط است اگر کسی از افراد این قطب می رود و دیگرے بر جائے او نصب میشود اما قطب ارشاد لازم نیست کہ در ہمہ وقت کائن بود وقتی باشد کہ عالم از ایمان و ہدایت بالکل خالی باشد و تفاوت بحسب کمال در افراد این اقطاب بسیار است بعد ان وصلوا الی درجۃ الولاية فردا کمل از اقطاب ارشاد بر قدم خاتم الرسل است علیہ علیہم من الصلوٰۃ افضلها ومن التسلیمات اکملها۔

و کمال این فرد مطابق است مر کمال آنحضرت را صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم فرق در میان ہر دو کمال بحسب از اصالت و تبعیت دیگر چیزے نیست۔ و خود حضور صلے اللہ علیہ وسلم قطب ارشاد بودند و قطب ابدال درین وقت حضرت عمر و اوس قرنی رضی اللہ عنہما بودند۔

رضی اللہ تعالیٰ عنہما و طریق وصول فیض از قطب بعالم آن است کہ قطب بواسطہ حاجت مکتسبہ کا تصویر است مرید فیاض را و کما لظل است مرآورا و عالم بالکلیہ خود تفصیل است مرآن قطب جامع را پس فیض از حقیقہ بصورتہ بے تکلف مے آید و از صورت جامع بعالم کہ کا تفصیل است مراد را بے تخاصی میرسد پس فیاض مطلق اورت تعالیٰ و واسطہ را در وصول فیض صنیعہ نیست بلکہ بسیار است کہ واسطہ را از ان فیاضے اکاہی نباشد ع از ما و شما بہانہ برساختہ اند اگر کسی گوید کہ ایمان و ہدایت نسبت بعامہ خلایق نیست پس فیوض قطب ارشاد عام نباشد بلکہ مخصوص باشد باہل ایمان و ہدایت حضرت

رسالة خاتمة عليه الصلوة والسلام رحمت عالمیاند و قطب ارشاد پس معنی آن چه باشد
 جواب گویم که هر چه از مبدی فیاض فائض میشود و تفصیل می یابد همه خیر و برکت ایمان و
 هدایت است و شر و نقص را در آن موطن گنجایش نیست خواه آن فیض باطل سعادت برسد
 یا باطل شقاوت لیکن همان هدایت و ارشاد بواسطه خیرت محل در اهل فساد معنی ضلالت و
 شرارة پیدا می کند در رنگ غذائے صالح که بواسطه فساد محل در مریض ماده اخلاط روغنی
 و امراض مهلکه می گردد پس در اهل فساد همان هدایت بواسطه امراض قلبیه ایشان معنی ضلالت
 پیدا می کند کینیل مصراة للمحبوبین و بلاء للمحجوبین فی الحقیقة است که قنطری آن را خون
 می یابد و آن یافتن او آن را خون بواسطه مغزت خود است نه فساد آب صفرائی که
 شیرینی نزد او تلخ است بواسطه فساد مزاج او است در ذات شیرینی هیچ تلخی حادث
 نشده است بواسطه فساد محل معنی تلخی در آن محل پیدا کرده است کما مرفصلاً پس متحقق
 رشد هر آنچه از جانب حق میرسد تعالی و تقدس همه خیر و برکت است و صلاح و رشد همان
 خیریت در محل فساد معنی فساد پیدا می کند پس متصل حق سبحانه و تعالی را بان معنی اطلاق
 می یابد که آن فساد که محل خیرت مقتضی آن است نخل حق سبحانه و تعالی در وجود می
 آید پس متحقق شد که ما ظلمناهم الله و لكن كانوا انفسهم یظلمون اگر گویند که
 خباثت محل از کجا آمد جواب آن است که بدن انسان مثلاً مرکب است از عناصر
 اربعه و هر عنصری که جزو او است مقتضی یک نوع خصوصیت است مثلاً جزو ناری که مقتضی
 علو و سُرکشی است و جزو خالی که مقتضی سفلی و پستی است علی هذا القیاس پس در اجتماع
 ایشان هر یک با اعتدال نزدیکتر است به بسیط حقیقی مناسب تر است و بواسطه
 آن مناسبیت بخیر و برکت و هدایت و رشد لایق تر و هر که از اعتدال بعید تر است
 خصوصیات بعضی اجزاء در وی غالب تر است و بعضی دیگر مغلوب تر و باین اختلاف
 به بسیط حقیقی نامناسب تر است پس لاجرم از خیر و برکت و مانند اینها قلیل النصیب

است فساد محل عبارت از اختلال این نظام و فساد این اعتدال است روحی کہ برین اجزا
مجموعہ فایض میشود و ہر چند از روئے ذات ازین قسم اختلال خالی است چہ البسیط است
و این اختلال در مرکب صورتہ میں بند و لکین اور احق سبحانہ بر نہجے آفریدہ است کہ از
غایت لطافت حکم مجاور خویش میں گیرد بلکہ خود را در و گم کردہ خود را عین او میں یاد پس
آن خبت بواسطہ جو ارد در روح نیز سرایت کند ملائکہ از شرارت و مانند آن منزہ اند
لبساطتہم و عدم مناسبتہم بالمرکبات المختل الانترظام و بر تقدیر صحت جو از آن در بعضی
افراد ملائکہ مناسبتہ ایشان است بعضی مرکبات و لونی الجملہ و انکار مناسبت مطلقاً
مکابره است پس گویم کہ حق سبحانہ و تعالیٰ در بسایط مخلوقہ ترکیب و اجتماع نیز خلق
کرد علی تفاوت درجات و ہر اجتماع مقتضی امرے گشتہ سمجھنا کہ ہر کدام از بسایط
ایشان مقتضی امرے بود و مقتضائے آن اجتماع نیز خلق کردہ پس آن فساد لازم
ذات آن مرکب است و خلق آن نیز لازم از حق است سبحانہ۔

و ایچ محذور درین نسبت و با و تعالیٰ
چیزے از شرور و نقائص راجح نمی
گرد و بل او تعالیٰ خالق آنها است
و مؤجد آنها (و معلوم است کہ) خلق
قیح قبیح نسبت۔

وَلَا تَحْذُرْ فِي ذَلِكَ وَلَا
يَعُودُ إِلَيْهِ تَعَالَى شَيْءٌ مِنَ الشُّرُورِ
وَالنَّقَائِصِ بَلْ هُوَ خَالِقُهَا وَ
مُؤَجِدُهَا وَخَلَقَ الْقَبِيحَ
لَيْسَ بِقَبِيحٍ۔

پس شرارت و فساد عاید با ایشان باشد و خیر و صلاح راجح بحق سبحانہ و تعالیٰ و تقدس
انیمت بر مسئلہ قضاء و قدر و برین تقدیر ایچ محذور لازم نمی آید و از شائبہ ایجاب
کہ منافی اختیار حق است سبحانہ مبرا است فعلیاً بمطالعنہ لیظہر علیک سرہ و بحصل
لک النجاة من کثیر من معتقدات اہل البدع والضللال والذبح سبحانہ بحق الحق و ہو بہد
السبیل و بذالسر ما الہمنی اللہ سبحانہ بل مما خصنی بہ الحمد للہ سبحانہ والمنۃ علی ذلک

و علی جمیع النعم اگر سوال کنند کہ حق سبحانہ و تعالیٰ بعلم قدیم خود می دانست کہ این نوع ترکیب مستلزم نسا و خبث است پس چرا آن را خلق ساخت جو آتش آن سرت کہ این اعتراض بر جماعت وارد می شود کہ اصلاح برحق سبحانہ واجب می دانند و بایان برحق سبحانہ هیچ چیز را واجب و لازم نمی دانیم **فَعَلَّ اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُحْكِمُ مَا يَرِيدُ مَا لَيْسَ لِعَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ لَيَسْئَلُونَ** و شک نیست کہ بعد از خلق آن مرکب این نوع خبث و فساد را مستلزم باشد و آن لازم را نیز حق سبحانہ و تعالیٰ بارادت خود خلق کردند بطریق ایجاب و محکومہ کما ظن بعض و هو القاهر فوق عباده فلا حکم للعباد علیه حتی یکون محکوماً و العبد المحکوم حاکماً پس مایه فساد همان مخلوق است و پس خالق آن تعالیٰ نشانہ از شواہب ظلم و لوازم ایجاب و نقالین محکومہ منزه و مبر است سبحانہ و تعالیٰ عما یقولون علواً کبیراً و اللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ الحال .

ع^{۳۶} معرفت باید دانست کہ در ہر مقامی از مقامات ولایت و شہادت و صدیقیت علوم و معارف جداست کہ مناسب آن مقام است در مرتبہ ولایت علوم سکر آمیز بسیار است کہ سکر غالب است و صحو مغلوب در مرتبہ شہادت کہ ثانی درجہ است از درجات ولایت سکر مغلوبیتہ پیدا می کند و صحو غالب آید اما زوال سکر بالکل نیست درجہ صدیقیت کہ ثالث مرتبہ است از مراتب ولایت و منتہائی درجات ولایتہ است و فوق آن درجہ ولایت نیست بلکہ مرتبہ نبوتہ است، علوم آن درجہ از سکر بنہام برآمده اند و مطابق علوم شرعیہ گشتہ صدیق بہیں علوم شرعیہ را بطریق الہام اخذ می کنند چنانکہ نبی علیہ الصلوٰۃ و السلام بطریق وحی اخذ می نماید و صدیق و نبی را تفاوت در طریق اخذ است نہ در ماخذ ہر دو از حق تعالیٰ اخذ میکنند اما صدیق بتبعیۃ نبی باین درجہ میرسد نبی اصل است و صدیق فرع او نیز علوم نبی قطعی است و علوم صدیق ظنی، و نیز علوم نبی بر غیر حجہ است و علوم صدیق بر غیر حجہ نیست در تافکہ کہ او است دائم زکسہ : این پس کہ رسد ز دور بانگ جسم

صلوات اللہ تعالیٰ و تسلیماً علی نبینا و علی جمیع الانبیاء والمرسلین و علی ملائکته المقربین و
 علی اہل طاعتہ اجمعین پس اگر درین رسالہ بعضی از علوم و معارف بطریق ثنائی و تباہین
 با یکدیگر واقع شدہ باشد حمل باید کرد تباہین علوم را بر تباہین درجات و ولایت کہ ہر درجہ را
 علوم جدا است کما حقیقت علوم توحید مناسبت بدرجہ ولایت دارد و از علوم درجہ شہادۃ
 اگر خود ہی معلوم کنی پس معرفتی را کہ در کریمہ لیس کتیلہ شئی مذکور شدہ است نیک
 در باب کہ علوم آن مقام از علوم مرتبہ شہادت اند و چون در ان موطن خود را و صفات
 خود را میت سے یا بدلہ لاجرم آن مقام را ملقب بلقب شہادت کردہ اند و علوم صدیقیہ خود
 بعینہا علوم شرعیہ است چنانکہ بالا گذشت و العلوم الصحیحۃ المعتبۃ ہی العلوم المطالبۃ
 بالعلوم الشرعیۃ ثبتنا اللہ سبحانہ علی الشریعۃ الغراء بجرمتہ صاحبہا علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام
 ۳۷ معرفت آنچه بریاست سلامتی قلب است از گرفتاری ما دون حق سبحانہ و این
 سلامتی بر تقدیر است کہ غیر اورا سبحانہ بر دل نخطوے نہاند اگر فرضاً تا ہزار سال حیات فنا
 کند غیر بر دل نگذرد و بواسطہ نیانے کہ دل را از اسوا حاصل شدہ است کار این غیر این ہمہ بیج
 ۳۸ معرفت بعضی از کار مشائخ قدس سرہ فرمودند کہ آنرا بخرج من ریس الصدیقین حب الجاہ
 و الریاستہ بعضی ازین جاہ و ریاست خلاف معنی متعارف خواستہ اند و گفتہ اند کہ خروج
 حب جاہ و ریاستہ در اول قدم مقام صدیقیہ است و آنچه نزد این حقیر تحقق پیوستہ است
 کہ نوعی از حب جاہ و ریاست تعلق بنفس دارد و شک نیست تا این ذمیرہ از نفس نبر آید
 مزکی نشود و تا مزکی نشود بمقام ولایت نرسد فضلاً عن مقام الصدیقین و مراد قائل این
 نوع جاہ و ریاست نیست و نوع دیگر از جاہ تعلق بلطیفہ قالب دارد کہ جز و ناری او ترخ
 و تعلی سے طلبہ و صدائے اناخیر منہ از نہاد آن میخیزد این قسم جاہ بعد از حصول اطمینان نفس و
 وصول بمرتبہ ولایت بلکہ حصول مرتبہ صدیقیہ متحقق است و مراد قائل این قسم جاہ و ریاست
 بودہ باشد کہ خروج آن والبتہ نہایتہ مقام صدیقیہ است و خصوصاً با ولیاء محمدی المشرک

والسلام شیطان کہ سرور انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام ازان خبر واد بقول خود اسلم
 قیطانی و ابتر باین مقام عالی رسد کما لا یحیی علی اربابہ ذلک فضل اللہ لوتیہ
 من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم و صلی اللہ تعالیٰ علی سیدنا محمد و آلہ واصحابہ
 اجمعین و بارک وسلم۔

لا یخفی

۳۹ معرفت ان علم ان العناية الإلهية
 جل سلطانہ حد یثنی
 حدب المرادین اولاً ثم
 یسرتنی طمی منازل السلوک
 ثانیاً فوجدت اللہ اولاً
 عن الاشياء كما قاله ارباب
 التوحید الوجودی من
 متأخری الصوفیة ثم
 وجدت اللہ سبحانه فی
 الاشياء من غیر حلول
 و سریان ثم وجدت اللہ
 سبحانه مع الاشياء معیة
 ذاتیة ثم رأیت اللہ
 تکل بعد الاشياء ثم قبل
 الاشياء ثم رأیت اللہ
 سبحانه و ما رأیت شیئاً من
 الاشياء و هو معنی التوحید

بدانکہ عنایت الہی جل سلطانه اولاً
 مرا جذب فرمود بجذب مرا دان
 پس ازان ثانیاً بقطع منازل سلوک
 سیر گردانید پس اولاً حق سبحانہ
 را عین اشیاء یافتم چنانچہ ارباب
 توحید وجودی از مناخرین صوفیہ
 می گویند۔

بعد ازاں یافتم حق سبحانہ را در
 اشیاء بغیر حلول و سریان
 بعدہ یافتم او را سبحانہ مع الاشیاء
 بمعیة ذاتیہ۔ بعدہ دیدم او را
 سبحانہ بعد از اشیاء بعدہ قبل
 از اشیاء۔

بعدہ او را سبحانہ دیدم و هیچ شیئی
 از اشیاء ندیدم۔ و این است معنی
 توحید شهودی و این مقام معبر است
 بغناء۔ و این قدم اول است

الشَّهْوَدِيَّ وَهُوَ الْمَعْبَرُ بِالضَّامِ وَهُوَ
 قَدَمٌ أَوَّلٌ يُوضَعُ فِي أَهْوَارِ الْوِلَايَةِ
 وَمَكَانٌ أَسْبَقُ يَحْصُلُ فِي
 الْبِدَايَةِ وَهَذِهِ الرَّوْنَةُ
 فِي أَبِي حَرْتَبَةَ كَانَتْ مِنْ
 الْمَرَائِبِ الْمَذْكُورَةِ تَحْصُلُ
 أَوَّلًا فِي الْأَفَاقِ وَثَانِيًا
 فِي الْأَنْفُسِ ثُمَّ تَرْقُوتُ إِلَى
 الْبَقَاءِ الَّذِي هُوَ قَدَمٌ ثَانِي
 فِي الْوِلَايَةِ فَرَأَيْتُ الْأَشْيَاءَ
 ثَانِيًا وَوَحَدْتُ اللَّهَ سُبْحَانَهُ
 عَيْنَهَا بَلْ عَيْنَ لَفْسِي ثُمَّ وَحَدْتُ
 اللَّهَ تَعَالَى فِي الْأَشْيَاءِ بَلْ فِي
 نَفْسِي ثُمَّ مَعَ الْأَشْيَاءِ بَلْ مَعَ
 نَفْسِي ثُمَّ قَبْلَ الْأَشْيَاءِ بَلْ
 قَبْلَ لَفْسِي ثُمَّ سَرَأَيْتُ اللَّهَ
 بَعْدَ الْأَشْيَاءِ بَلْ بَعْدَ نَفْسِي
 ثُمَّ سَرَأَيْتُ الْأَشْيَاءَ وَمَا رَأَيْتُ
 اللَّهَ تَعَالَى أَصْلًا وَهِيَ النِّهَائِيَّةُ
 الَّتِي هِيَ الرَّجُوعُ إِلَى الْبِدَايَةِ
 وَالْعُودُ إِلَى حَرْتَبَةَ الْعَوَامِرِ

که در اطوار ولایت می نهند و
 کما لیت اسبق که در بدایت
 حاصل آید۔

و این دید در هر مرتبه که از مراتب
 مذکوره باشد اولاً در آفاق
 حاصل آید و ثانیاً در نفس بحصول
 انجاء۔

بعد از آن مرا ترقی شد تا به بقاء
 که قدم دوم است در ولایت
 پس ثانیاً اشياء را دیدم
 و یافتم حق سبحانه را عین آن بلکه
 عین نفس خود۔ بسته یافتم
 حق سبحانه را در اشياء بلکه در نفس خود
 بعد مَعَ الْأَشْيَاءِ یافتم بلکه با نفس خود
 بعد قَبْلَ الْأَشْيَاءِ بلکه قبل نفس خود
 بعد دیدم حق سبحانه را بعد از
 اشياء بلکه بعد نفس خود۔ بعد
 اشياء را دیدم و حق سبحانه را
 نیافتم اصلاً۔

و این است نهایت که آن رجوع
 است به بدایت و عود است

وَهَذَا الْمَقَامُ هُوَ أَتْمُّ
مَقَامَاتٍ وَعَوَّةِ الْخَلْقِ إِلَى
أَحَقِّ سُبْحَانَهُ وَأَكْمَلِ مَنَازِلِ
التَّكْمِيلِ وَالْإِشَادِ الْأَتَمِّتِ الْمُنَاسِبَةِ
إِلَى الْخَلْقِ الْمُقْتَضِيَةِ لِكَمَالِ الْإِفَادَةِ
وَالِاسْتِفَادَةِ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ
مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
وَكُلٌّ مِنَ الْأَحْوَالِ الْمَذْكُورَةِ
وَالْمَالَاتِ الْمَسْطُورَةِ حَصَلَ لِي
بَلْ يَكُلُّ مَنْ وَصَلَ بِطُفَيْلٍ أَفْضَلُ
الْأَنْبِيَاءِ وَأَكْمَلُ الْبَشَرِ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ
مِنَ الصَّلَوَاتِ أَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِيمَاتِ
أَكْمَلُهَا اللَّهُمَّ تَبَتَّنَا عَلَى مَتَابِعَتِنَا فَهَمُّوْنَا
فِي شُرْهُرَتِنَا عَلَيْهِ الصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ وَعَلَى
آلِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ وَيَرْحَمِ اللَّهُ
(سُبْحَانَهُ) عَبْدًا قَالَ آمِينَ وَالسَّلَامُ
عَلَيْهِ مِنْ أَتَمِّ الْهُدَايِ -

بمرتبه حوام و این مقام اتم مقامات
بعوت خلق است بحق تعالی.
و این مقام ، اکمل منازل
تکمیل و ارشاد است که تام المناسبت
است بخلق و این مناسبت تامه
مقتضی است مرکمال افاده و استفاده
را -

ذکر فضل اللہ یونیه من یشاء
والله ذو الفضل العظيم -

و هر یکی از احوال مذکوره و
کمال مسطور مرا حاصل شده
اند بلکه مرا آنکس را که بطفیل
افضل انبیاء و اکمل البشر
وصول نموده است علیه و علیهم
من الصلواة افضلها و من التسليمات
اکملها -

عنه معرفت سلسله علیه نقشبندیه از سائر سلاسل بوجه فضیلت جدا است و مزیت
این طریق بر سائر طرق براتب هویدا است این سلسله علیه منتهی بحضرت صدیق است
رضی اللہ تعالی عنه که افضل بنی آدم است بعد انبیاء بخلاف سلاسل دیگر و درین
طریق اندراج نہایت است در بدایت بخلاف سائر طرق و شہودیہ کہ معتبر است نزد این

شَارِعٌ وَأَوَّلُ مُشَفِّعٍ وَأَوَّلُ
 مَنْ يَقْتَضِعُ بَابَ الْجَنَّةِ فَيُفْتَحُ
 لَهُ وَحَامِلُ لَوَاءِ الْحَمْدِ
 يَوْمَ الْقِيَمَةِ تَحْتَهُ آدَمُ وَ
 مَنْ دُونَهُ وَهُوَ الَّذِي قَالَ
 عَلَيْهِ السَّلَامُ نَحْنُ الْآخِرُونَ
 السَّابِقُونَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَإِنِّي
 قَائِلٌ قَوْلًا غَيْرَ فُخْرٍ أَنَا حَبِيبُ
 اللَّهِ وَأَنَا قَائِدُ الْمُرْسَلِينَ وَلَا
 فُخْرٌ وَأَنَا خَالِمُ النَّبِيِّينَ وَلَا فُخْرٌ
 وَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ
 عَبْدِ الْمُطَّلِبِ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ
 الْخَلْقَ فَجَعَلَنِي فِي خَيْرِهِمْ
 ثُمَّ جَعَلَهُمْ فِرْقَتَيْنِ فَجَعَلَنِي
 فِي خَيْرِهِمْ فِرْقَةً ثُمَّ جَعَلَهُمْ
 قَبَائِلَ فَجَعَلَنِي فِي خَيْرِهِمْ قَبِيلَةً
 ثُمَّ جَعَلَهُمْ بِيُوتًا فَجَعَلَنِي
 فِي خَيْرِهِمْ بَيْتًا فَأَنَا خَيْرُهُمْ
 بَيْتًا وَخَيْرُهُمْ نَفْسًا وَأَنَا أَوَّلُ
 النَّاسِ خُرُوجًا وَإِذَا بُعِثُوا
 وَأَنَا قَائِدُهُمْ إِذَا وَفِدُوا

است۔ اول کسے است کہ باب جنت را دستک
 دهد پس برائے او کشاده خواهد شد۔
 در روز قیامت حامل لواء حمد است
 که آدم و سوائے او در زیر آن بوندند
 و آنحضرت است که فرموده صلے اللہ
 علیہ وسلم کہ ما در آخر آمدہ ایم۔
 و در روز قیامت از ہمہ سابق باشیم
 (و فرموده) کہ میگویم قرے نہ از فخر
 من حبیب اللہ ام من پیشوا و مرسلین ام۔
 و این از فخر نمی گویم۔ و من ام خاتم النبیین
 و این قول نہ از فخر است۔

معن محمد بن عبد اللہ بن عبد المطلب خن سجانہ
 مخلوقات خلق فرمودہ است و مرا از
 خیر و بہتر ایشان گردانید۔ بعدہ مخلوق
 خود را دو فرقه ساخت و مرا در خیر فرقه
 گردانید۔ بعدہ ایشانرا قبائل ساخت و
 مرا در بہترین قبیلہ ایشان گردانید
 پستہ بیوت گردانید و مرا
 در بہترین بیت گردانید۔ پس من
 خیر ایشانم از بہت بیت ہم و از
 بہت نفس ہم۔ و من اول خلق ام در

وَإِنَّا نَحْنُ حَاطِبُهُمْ إِذَا أَلْمَنُوا
 وَإِنَّا نَحْنُ حَاطِبُهُمْ إِذَا حَسِبُوا وَإِنَّا
 مَبَشِّرُهُمْ إِذَا يُلْسُوا الْكِرَامَةَ
 وَالْمَفَاتِيحُ يَوْمَئِذٍ بِيَدِي
 وَلِوَأَى الْحَمْدِ يَوْمَئِذٍ بِيَدِي
 وَإِنَّا أَكْرَمُ وَلَدٍ أَدَمَ عَلَى
 سَبِيٍّ يَطُوفُ عَلَى أَلْفِ خَادِمٍ
 كَأَنَّهُمْ بِيضٌ مَكْنُونٌ وَإِذَا
 كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كُنْتُ إِمَامَ
 النَّبِيِّينَ وَحَاطِبِهِمْ وَصَاحِبِ
 شَفَاعَتِهِمْ غَيْرَ فَخْرٍ لَوْلَا لَمَّا
 خَلَقَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ الْخَلْقَ وَ
 لَمَّا أَظْهَرَ الرَّبُوبِيَّةَ وَكَانَ
 نَبِيًّا وَآدَمَ بَيْنَ الْمَاءِ
 وَالطِّينِ ۝

خروج از قبر چون برآیند از قبور۔
 و من قائد ایشانم چون سخن بجانہ و فود نمایند
 و من خطیب ایشان باشم ہر گاہ جملہ مخلوق در کورت باشند
 و منم شفاعت کنندہ ایشان ہر گاہ کہ محبوس باشند
 و منم بشارت دہندہ ایشان ہر گاہ کہ نامید باشند
 عزت و کلید ہائے کار در آن روز در دست من باشند
 منم از جملہ اولاد آدم مکرم تر بتزویب خود۔
 ہزار خادم کہ بمنزلہ در کنون باشند بر من در آن
 روز طواف کنندہ خواهند بود۔ در روز قیامت
 من امام و پیشوایہ انبیاء و خطیب ایشان خواہم بود
 و منم صاحب شفاعت ایشان۔ و این از فخر منی گویم
 اگر نبوی ذات مبارک آنسر در البتہ حق سبحانہ هیچ
 مخلوق را خلق نفرمودے و ربوبیتہ خود را ظاہر نکردے
 آنسر و صلے اللہ علیہ وسلم نبی بود حالانکہ آدم
 در میان آب و گل بود۔

مانند بعضیان کہے و رگرو کہ دارد چنین سید پیش رو
 پس منکران صاحب این شریعتی غراء مخالفان بانی این ملت زہر اے سعادت ترین
 خلائق باشند الاعراب أشد کفرا و لبقا نشان حال ایشان است و عجب است
 از بعضی درویشان خام ناتمام کہ کشف خیالی خود را اعتبار نموده بانکار و مخالفت این
 شریعت باہرہ اقدام می نمایند و حال آنکہ موسی علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام باین
 کلیمی و قرب اگر زندہ می بود غیر از متابعت این شریعت امر دیگر نمیکرد و این فقیران

در هر مرتبه از مراتب خواهند بود و همه خلق سه فرقه خواهند بود سابقان و اصحاب کیمین و
 اصحاب شمال بعد از آن میگوید که آب نیز از هواست که بجزارت آتش تقصیده باشد
 خشک گردد و تمام هوا شود و بول قیامت عبارت از آن مرتبه است که اکثر خلایق
 لب تشنه و منقطعش باشند بعد از آن هوا نیز از حرارت کره ناری آتش گردد و همه را گذر
 بر آن آتش باشد و دوزخ عبارت ازین عالم مختصری است که همه آتش شده باشد و
 تحت فلک قمر است در هر مرتبه از مراتب دوزخ جماعتی بمقدار عمل و حجاب خود
 گرفتار عذاب عقاب خواهند بود و باقی قوم که آنجا بر گذرند عالم نور خواهند بود و
 بهشت عبارت ازین عالم نور است که هر طبقه از طبقات افلاک مرتبه البریت از مراتب
 بهشت و از فلک قمر تا تحت عرش بهشت فلک است بهشت بهشت باشد قومی درین
 مرتبه ساکن باشند و همی را چهار راضی و این بمقدار عمل ایشان باشد و جماعت دیگر از انبیا
 عظام و اولیاء کرام علیهم الصلوة والسلام از آن مرتبه بگذرند متوجه لقاء و منتظر وصال
 باشند ایشان را از حرارت نار اثری و نه از راحت نور تا شیری مستغرق و بیدار حق
 باشند مقام محمود جائی ایشان باشد قَابِ قَوْسَیْنِ اَوْ اَدْنٰی بدان مرتبه اشاره است
 و این فوق عرش است در شان ایشان حدیث واقع است اِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰی جَنَّةُ
 لَیْسَ فِیْهَا حَرٌّ وَلَا قُضُوٌّ وَفِیْهَا یَتَجَلَّی رَبُّنَا صَاحِبًا پویشیده نماید بر هر کس که او فی تمیز
 داشته باشد که این سخنان مخالف شریعت اند یانه دوزخ را عبارت از کره ناری است
 بعد از آن که ارض و ماء و هوا دروے گم کردند بهشت را عبارت از عالم نور گردانیده
 که از فلک قمر تا تحت عرش است و انبیاء و اولیاء را فوق العرش جائی ثابت
 کردند در بهشت این سخنان غیر از مخالفت صریح هیچ نیستند معتقد اهل سنت و اجماعت
 است که دوزخ الحالی موجود است و بهشت نیز و انبیاء و اولیاء و سایر مؤمنان
 در بهشت خواهند بود علی تفاوت درجات و مراتبهم نه آنکه از بهشت بصوق العرش خواهند

رفت و آنجا اقامت خواهند کرد این از خیالات نه بکنایت است و درین سخنان انکار
وجود روتیه است در بهشت چه گفته است که فوق العرش رفته لقاء خواهد بود فوق العرش
را جنت دیدار ساخت که حور و قصور ندارد پس کافه مؤمنین از لقاء بے نصیب باشند
اما ذنا اللہ سبحانہ عن امثال ہذہ التخیلات الفاسدة مقام محمود کہ خاصہ محمد رسول اللہ
است صلی اللہ علیہ وسلم و همچنین مقام او ادنی نصیب جمیع انبیاء و اولیاء گردانید و لیس
ہذہ الاقرنیۃ بلا مرتبہ و ازین سخنان مذکورہ او مفہوم میشود کہ عذاب کفار را ہم ابدی
نمیداند و همچنین تنہات بہشتی را و این خود کفر صریح است و آنچه دلالت برین معنی
میکند عبارت او است و ما سبق در عذاب و ثواب کہ بمقدار عمل است و در سیاق
نیز باین تصریح است فافہم صاحب فصوص کہ در عذاب مخلد سخن کرده است
مطعون خلألق است تکلیف کہ انگار ثواب مخلد کنند و در آخر این مقولہ می نویسد بعدہ چون آفتاب
ذات ازہائے ہویت از در سچہ احدیت بر ایشان بتابد خلق اولین و آخرین ہر کہ درین مراتب
نار محبوب باشند و ہر کہ در مقام نور مستور آن جماعتہ کہ مقام محمود نشین گاہ ایشان باشد
ہمہم و پر تو آنچمال کم گردند و در دیر لے لایوت نایاب شوند نہ از بہشت اثری ماند و نہ از
دوزخ سترری اینجانبہ سوختن باشند نہ ساختن نہ حیرانی نہ انتظار نہ حیات نہ موت کہ
ہمہ ذات گرد و همچنان کہ در ازل بود همچنان ابدی باشند بعدہ ہمان دو عالم کہ عالم نور است
و طبقات بہشت و ز است و دیگر عالم نار کہ در کات دوزخ و در است تجلی جمال جلال
بظہور آیند کہ در ابتداء عالم تجلی این دو صفت بظہور آید بود اما آنجا بالامکان بود این جا
بالوجوب است اہل بہشت در مرتبہ خود ساکن و مخلد و اہل دوزخ در ماوائے خود محجوب
و مخلد بعد ازین دو تجلی تجلی دیگر ملحوظ نیست و ذات ہر سچ تعیین منسوب نیست انتہی
این سخنان صریح اند بزوال بہشت و دوزخ بعد از دخول انہا در آخرت تا قتل
باید کرد کہ این سخن بکفرے کشد باینہ ظہورے کہ بعد از زوال اینہا حاصل میشود

آن ظہور را بالوجوب مے گویند و ظہور دنیا را بالامکان باید اندیشید کہ اہل
 بہشت و دوزخ را واجب گفتن کفر است یا نیست و ایضا اندرین عبارت
 مفہوم می شود کہ انبیاء و اولیا ہمیشہ زایل مضحمل در ذات خواهند بود در عدم
 ایشان را ہرگز وجود نخواہد بود این سخن نیز کفر است صریح انبیاء و اولیاء
 علیہم الصلوٰات و التسلیمات ہمیشہ در بہشت خواهند بود بلا عدم و زوال و
 از عبارت او مفہوم مے شود کہ انبیاء از سابقان اند و سابقان فوق العرش
 خواهند بود کہ در آنجا نہ حور است نہ قصور نہ تنعم است نہ راحت این سخن مخالف
 نص قطعی است حق سبحانہ در باب سابقان اثبات تنعمات مے فرماید صحر عین
 نیز اثبات میکنند نما ہوا لا مخالف النص و این مرد تنعمات مے کہ در قرآن مجید در باب
 سابقان واقع شدہ اند ہمہ را در ماوائے اہل بزمین فرود آورده است نہ چنین
 است کہ بزمی علی سر موضوعہ تشکیلین الی آخرہ در باب سابقان است و این مرد
 در باب اہل بزمین فرود آورده است و سابقان را از تنعمات محروم ساختہ لغایۃ
 جملہ بالقرآن البجینہ در آخر آن کتاب مستزادی آورد تقلید شیخ عطار و مولوی در
 توحید و جود مے نماید و در آن مستزادی نو لیسید کہ ہم خود شیطان شد لغوی باللہ سبحانہ
 عن قبح ہذہ الکلمۃ حق سبحانہ تعالیٰ را باین اطلاق یاد کردن از اربع قبائح است و
 از است کفر آریاب توحید ہر چند ہمہ اوست میگویند اما اطلاق این قسم قبیح را
 جائز نمے دارند حق سبحانہ را در شرع خالق کل شئی میگویند اما خالق بخش و تقاضو
 جائز نہ داشتہ اند مثال این سخنان را اگر کسے در عبارت او تفحص نماید بسیار پیدا شود اما قلیل برکتی ولایت
 است سالی کہ نکوست از بہارش پیدا است سخن چندان سخنان فاسدہ او درین رسالہ آوردم
 بہ شاعت کار او مطلع شوند و بتقلید زمرہ اہل الحاد نہ در آیند اگر با وجود آن تقلید آن جماعت
 را پیش گیرند حجت برینہا تمام شدہ باشد الحمد للہ سبحانہ اولاً و آخراً و الصلوٰة والسلام علی رسولہ
 محمد وآلہ و ائمہ و سرورہ و السلام علی من اتبع الہدی

